

Grau en Dret
Treball de fi de Grau (21067/22747)
Curs acadèmic 2022-2023

EL DELICTE DE *STALKING*
L'ARTICLE 172 *TER* CP DES D'UNA PERSPECTIVA PENAL

Martina Perera Llorens
NIA: 229230

Tutor del treball:
Ramon Ragués i Vallès

DECLARACIÓ D'AUTORIA I ORIGINALITAT

Jo, Martina Perera Llorens, certifico que el present treball no ha estat presentat per a l'avaluació de cap altra assignatura, ja sigui en part o en la seva totalitat. Certifico també que el seu contingut és original i que en sóc l'únic autor, no incloent cap material anteriorment publicat o escrit per altres persones llevat d'aquells casos indicats al llarg del text.

Com a autor/a de la memòria original d'aquest Treball Fi de Grau autoritzo la UPF a dipositar-la i publicar-la a l'e-Repository: Repositori Digital de la UPF, <http://repositori.upf.edu>, o en qualsevol altra plataforma digital creada per o participada per la Universitat, d'accés obert per Internet. Aquesta autorització té caràcter indefinit, gratuït i no exclusiu, és a dir, sóc lliure de publicar-la en qualsevol altre lloc.

Martina Perera Llorens
Barcelona, 29 de maig de 2023

RESUM

Pel present tractaré el fenomen del *stalking* des d'una perspectiva penal com a conducta delictiva actualment tipificada per l'article 172 *ter* del Codi Penal. Analitzaré les diverses posicions doctrinals i la perspectiva jurisprudencial en relació amb al seu contingut i abast mitjançant l'anàlisi tant dels elements del tipus comuns a les conductes tipificades, especialment vagues en la seva redacció, com de les diverses modalitats de conducta expressament previstes pel tipus. Entre altres qüestions, em centraré en les conseqüències de la seva incorporació al nostre ordenament atenent al bé jurídic protegit.

S'arriba a la conclusió que, tot i que seria oportú introduir certs canvis en la seva redacció, la seva incorporació l'any 2015 no va ser en va i, de fet, és un mal necessari per a evitar conductes que contribueixen a una forma més de violència psicològica cada cop més estesa.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ.....	1
CAPÍTOL I: CONCEPTE DE <i>STALKING</i> I ORIGEN DE LA SEVA TIPIFICACIÓ.....	2
1. Concepte de <i>stalking</i>	2
2. Origen del tipus delictiu.....	7
CAPÍTOL II: EL TIPUS PENAL DE L'ARTICLE 172 <i>TER</i> CP.....	9
1. Bé jurídic protegit.....	9
2. Tipus objectiu.....	13
2.1 Elements del tipus comuns.....	14
2.2 Modalitats de conducta.....	26
3. Subjectes i tipus subjectiu.....	31
4. Subtipus agreujats.....	31
5. Clàusula concursal, pena i perseguibilitat.....	33
6. El nou apartat cinquè: la suplantació d'identitat a internet.....	36
CAPÍTOL III: LA INCORPORACIÓ DEL DELICTE DE <i>STALKING</i> AL CODI PENAL ESPANYOL.....	38
CONCLUSIONS.....	41
BIBLIOGRAFIA.....	44

INTRODUCCIÓ

El tipus delictiu de l'article 172 *ter* del Codi Penal, conegut per l'anglicisme *stalking*, fou introduït per primer cop amb la LO 1/2015, de 30 de març, en el seu apartat únic. 91, amb l'objecte de donar resposta a les conductes d'assetjament reiterat o continu que no encaixaven en cap dels delictes contra la llibertat previstos. En aquest sentit, es pronuncia el mateix preàmbul de la mencionada llei en l'apartat XXIX establint que aquest nou tipus penal d'assetjament “*està destinat a oferir resposta a conductes d'una gravetat indubtable que, moltes vegades, no podien ser qualificades de coaccions o amenaces*”.

Pel present treball analitzaré aquesta figura delictiva a través d'un estudi doctrinal i jurisprudencial per tal de donar resposta a la problemàtica que suscita la seva vaga redacció. En especial, interessa l'anàlisi dels elements del tipus comuns a les diverses modalitats de conducta tipificades, puix que aquests giren, precisament, entorn del propi concepte d'assetjament.

En coherència amb tals objectius, per tal que l'estudi del tipus penal sigui el més precís possible, insistiré, en primer lloc, en el concepte de *stalking* i el seu origen com a delicte. Això no obstant, és important en aquest punt tenir en compte que el poc consens tant en la doctrina com en la comunitat científica farà que la tasca conceptualitzadora sigui complexa i, si més no, imprecisa.

A més, en relació amb l'anàlisi del tipus delictiu, faré menció separadament a la modificació per la qual s'afegeix l'apartat 5 de l'article 172 *ter* per la disposició final 4.4 de la Llei orgànica 10/2022, de 6 de setembre, que tipificaria la suplantació d'identitat a través de les xarxes. L'estudi d'aquest apartat cinquè serà més superflu en tant que, per la seva novetat, manca encara d'un anàlisi jurisprudencial i doctrinal assentat.

Finalitzaré amb una reflexió sobre la seva incorporació al Codi Penal atenent, especialment, al bé jurídic protegit pel tipus, al qual hauré fet referència prèviament, i conclouré el present amb una breu opinió i proposta formada sobre la base d'aquest estudi.

CAPÍTOL I: CONCEPTE DE *STALKING* I ORIGEN DE LA SEVA TIPIFICACIÓ

1. CONCEPTE DE *STALKING*

Abans d'abordar el tractament jurídic-penal de l'assetjament, cal precisar el seu concepte per delimitar els contorns de la conducta la rellevància penal dels quals es discutirà. Per tant, el que interessa ara és la conceptualització del *stalking* com a problema social, és a dir, el concepte de *stalking* prejurídic, sense identificar-lo amb l'amplitud que hagi de tenir el tipus delictiu que eventualment es pugui crear per resoldre les manifestacions més greus del problema.

És important destacar que la varietat de les conductes que abasta i en què es manifesta provoca significatives discrepàncies doctrinals que en dificulten la seva concreció i, de fet, moltes de les definicions formulades han estat criticades precisament per la seva generalitat excessiva. Per aquesta raó, més enllà de la consciència que es tracta d'una conducta de persecució repetitiva, obsessiva i intrusiva respecte d'una persona, la tasca conceptualitzadora s'ha revelat força complexa.

Originàriament, aquesta expressió s'ha utilitzat per descriure l'acció d'aguait dels predadors respecte d'altres animals, o dels humans respecte de les preses de caça. De fet, en la doctrina es fa servir el símil de l'aguait a la presa durant la caça, configurant-se la presa en l'accepció moderna del concepte com la víctima humana.

Així, en termes similars, el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans preveu dues accepcions del terme assetjar i només en segon lloc fa referència a l'assetjament com a conducta consistent en “*importunar insistentment (algú) amb les nostres pretensions*”.

Prèviament a iniciar l'estudi doctrinal en relació amb aquest concepte, convé analitzar algunes de les propostes de conceptualització realitzades a la comunitat científica, concretament en l'àmbit de la psicologia i la psiquiatria, tasca que VILLACAMPA ESTIARTE¹ s'encarrega de sintetitzar.

Abans d'exposar-les, cal tenir en compte que també en l'àmbit científic s'ha suscitat un escàs consens entorn de la definició del concepte de *stalking*, el que es deu en gran part al fet que molts dels comportaments que habitualment es produeixen en el marc d'aquestes conductes de persecució es consideren activitats rutinàries i innòcues, és a dir, són moltes vegades conductes

¹ VILLACAMPA ESTIARTE, C., *Stalking y Derecho Penal. Relevancia jurídico-penal de una nueva forma de acoso.*, Ed. Iustel, Madrid, 2009.

socialment acceptades, de manera que el terme *stalking* no discrimina entre comportaments que són generalment admesos i l'acte específic d'assetjar algú.

Dit això, en primer lloc, MELOY i GOTHARD² van definir aquest fenomen, al que van anomenar “persecució obsessiva”, com a «*patró d'amenaça o assetjament anormal o de llarga durada dirigida específicament a un individu*», concretant ells mateixos tal definició afegint «*consistent en més d'un acte manifest de persecució no volguda per la víctima que és percebuda per aquesta com a assetjant*».

Per tant, tal definició posa l'accent, d'una banda, en el caràcter repetitiu de la conducta (així “llarga durada” o “més d'un acte”) i, d'altra banda, en el seu rebuig per part de la víctima. A més, incorporen dins de la definició d'aquest fenomen el seu caràcter d'amenaça.

Posteriorment, PATHÉ i MULLEN³ defineixen el *stalking* com «*una constel·lació de comportaments en què un individu infligeix a un altre repetides i no desitjades intrusions o comunicacions*». Per tant, formulen una definició sobre la base de la realització per part del *stalker* de conductes observables, i identifiquen aquesta intrusió amb el fet de perseguir, vigilar, aproximar-se i comunicar-se amb conductes com enviar cartes, fer trucades telefòniques, enviar e-mails o inclòs encarregar béns o serveis a nom de la víctima o formular amenaces. A més, incorporen ulteriorment la necessitat que la conducta hagi de consistir, si més no, en deu intrusions o comunicacions no desitjades en un període d'almenys quatre setmanes.

En conclusió, des del seu punt de vista, el *stalking* ve constituït per aquell conjunt d'actes reiterats, intrusius, que poden ser considerats per un ciutadà raonable com a fonament per patir por i que creen aprensió. A més, és interessant com concreten el nombre d'actes a què fa referència tal reiteració a la qual tots al·ludeixen per a definir aquest fenomen.

Per la seva banda, WESTRUP⁴ proposa com a caracterització del *stalking* la següent: «*un comportament o una constel·lació de comportaments que: a) es dirigeixen repetitivament contra un individu concret; b) són experimentats per aquest com a intrusius i no desitjats; i c) es considera que poden causar por o preocupació a la víctima*». En definitiva, l'autor pretén

² MELOY, J. / GOTHARD, C. “A demographic and clinical comparison of obsessional followers and offenders with mental disorders”, a *American Journal of Psychiatry*, núm. 152, 1995, p.259.

³ MULLEN, P.E.; PATHÉ, M.; PURCELL, R. i STUART, S. G.: "A study of stalkers", a *American Journal of Psychiatry*, núm. 156, 1999, p. 1244; PATHÉ / MULLEN, “The impact of stalkers on their victims”, a *British Journal of Psychiatry*, núm. 174, 1997, p.12.

⁴ WESTRUP, D. “Applying functional analysis to stalking behavior”, p. 276-277; “Stalking behavior: a literature review and suggested functional analytic assessment technology”, a *Aggression and Violent Behavior*, núm. 3, 1998, p. 255.

posar de manifest que el terme es refereix a una classe de comportament, deixant obertes les formes de conducta incorporades, i insistint amb els caràcters que configuren l'essència d'aquest patró de conducta, a saber; actes individualitzats respecte d'una persona, intrusius i no volguts, i potencialment capaços de generar una situació d'angoixa a la víctima.

En semblants termes, FINCH⁵ es refereix al *stalking* com una conducta reiterada, no volguda o benvinguda per l'objectiu, que provoca a la víctima reaccions com ara enuig o ansietat. La diferència amb WESTRUP és el paràmetre utilitzat per determinar la rellevància del comportament, que no serà el patró de l'home mitjà, sinó la reacció que la conducta provoqui a la concreta víctima, cosa que introdueix elements d'inseguretat en la definició, qüestió debatuda també en els tribunals.

Finalment, s'han proposat caracteritzacions del *stalking* en què la intenció del *stalker* s'ha incorporat a la conceptualització. En aquest sentit, ROYAKKERS⁶ suggereix conceptualitzar el *stalking* com «una forma d'agressió mental, [...] amb una motivació que té a veure directament o indirectament amb l'esfera afectiva», opinió que no s'ha generalitzat.

En conclusió, malgrat les substancials divergències existents, podem extreure de tals definicions suggerides per la comunitat científica una sèrie d'elements caracteritzadors del fenomen del *stalking* generalment admesos, a saber; que es tracta d'un patró de conducta integrat per actes d'aproximació, persecució, comunicació o vigilància, que són repetits en el temps i intencionats, individualitzats respecte d'una persona (l'objectiu), intrusius i de persecució obsessiva, que no compten amb l'anuència de la víctima, i, per últim, que són potencialment idonis per generar una situació d'angoixa o por raonable a la víctima.

Per tant, no existeix uniformitat sobre la freqüència en què s'han de donar tals actes, que poden ser de diversa naturalesa i inclòs tractar-se de conductes socialment acceptades aïlladament considerades. A més, en relació amb el resultat de tals actes, hi ha divergència respecte de si la producció de temor o angoixa s'ha de predicar partint d'un patró subjectiu, és a dir, en atenció a la víctima concreta, o s'ha d'establir segons un patró objectiu, és a dir, el de l'home mitjà o el ciutadà raonable col·locat en la situació de la víctima.

⁵ FINCH, E. "The criminalisation of stalking", London, 2001, p. 35 y ss.

⁶ ROYAKKERS, L. "The Dutch approach to stalking Laws", a Berkeley Journal of Criminal Law, 2000, p. 4.

De manera similar, també alguns estudis empírics⁷ efectuats sobre el *stalking* han contribuït a conceptualitzar el fenomen com un patró de conducta repetit dirigit a una persona específica que inclou proximitat física o visual respecte de la víctima, comunicació no consentida, o amenaça verbal escrita o implícita, o una combinació, que és susceptible de provocar por a una persona raonable.

En resum, i només en termes generals, l'assetjament es defineix com un comportament persistent i no desitjat que és dirigit cap a una persona específica i que causa temor o angoixa a la víctima. Així, conductes com trucar per telèfon, enviar cartes, regals, o correus electrònics constitueixen comportaments que únicament quan són reiterats i rebutjats de manera sistemàtica per la víctima integren el que es coneix com a *stalking*.

En aquest mateix sentit s'ha pronunciat també la doctrina. En paraules de VILLACAMPA ESTIARTE⁸, el *stalking* constitueix una forma d'assetjament predatori; suposa importunar reiteradament una víctima que, sent objecte d'una atenció no desitjada, rebutja les temptatives de relació d'un subjecte, l'assetjador, que pot perseguir múltiples objectius, però que sovint aconsegueix pertorbar greument el desenvolupament vital de la presa.

D'altra banda, MARTÍN NÁJERA⁹ proposa que el nucli que millor defineix l'assetjament és una conducta que s'entremet de manera repetitiva, sistemàtica i disruptiva a la vida d'una altra persona, no volguda per aquella, i que provoca una sensació d'inseguretat, risc o angoixa, de la qual sorgeix la por que experimenta la víctima que passi alguna cosa desagradable a ella o a la seva família i que acaba comunament alterant la vida quotidiana d'aquesta persona.

Per tant, la dificultat de definir aquesta conducta, integrada per actes de molt variada índole i que poden produir-se en una àmplia varietat de situacions o relacions, rau en el fet que cadascun d'ells, de manera individual, amb freqüència són actes innocus, inofensius i fins i tot admesos socialment com a integrants d'un comportament normal. Així, el problema està en la seva repetició que és el que perverteix la conducta fent que sigui percebuda com un atac, agressió o greu molèstia que pot provocar por, angoixa y temor a la víctima afectant la seva llibertat, tranquil·litat i fins i tot la seva salut mental.

⁷ National Violence Against Women (NVAW) Survey, novembre 1995 - maig 1996 sobre una mostra de 16.000 persones.

⁸ VILLACAMPA ESTIARTE, C., *Stalking y Derecho Penal. Relevancia jurídico-penal de una nueva forma de acoso.*, Ed. Iustel, Madrid, 2009.

⁹ MARTÍN NÁJERA, P., "El nuevo delito de *stalking* del artículo 172 ter Código Penal.", a *Revista del Ministerio Fiscal*, núm.1, 2016, p. 24.

Per tant, caracteritzant-se el *stalking*, amb caràcter majoritari, com un patró de comportament persistent, es planteja la necessitat de determinar quin nombre d'episodis són necessaris per identificar que concorre un patró. En aquest sentit, és interessant la proposta que fa MATALLÍN EVANGELIO¹⁰, qui requereix la realització de dos o més comportaments intrusius per tal de poder parlar d'assetjament. El problema és que d'aquesta manera persisteix el perill de qualificar de *stalking* conductes socialment adequades i, per tant, de sobredimensionar el nombre de comportaments classificables com a *stalking*, incloent-hi també comportaments socialment adequats. Idèntic perill subsisteix quan no es requereix que la persecució es produeixi durant un determinat període de temps, de manera que sovint pot succeir que es classifiqui com a assetjament un comportament en què els dos o més episodis intrusius s'han produït en un període molt dilatat en el temps.

També és discutit si la producció de temor, a què es fa referència en termes generals, s'ha de valorar tenint en compte un patró subjectiu o objectiu, inclinant-se la doctrina per atendre criteris objectius com l'home mitjà. A més, també es debat sobre si n'hi ha prou amb la producció d'una sensació de temor o bé ha d'implicar una irrupció a la seva vida quotidiana.

Així, són tres les principals qüestions entorn de les que s'ha generat debat, a saber; la dificultat de diferenciar el *stalking* de la realització d'activitats rutinàries considerades conductes socialment adequades, respecte de la determinació del nombre d'ocasions en què s'ha de reiterar la conducta intrusiva per a poder considerar-la un patró conductual i respecte del criteri objectiu o subjectiu a què s'ha d'atendre per valorar l'efectiva irrupció a la vida privada de la víctima.

Totes aquestes qüestions evidencien la dificultat i la manca de consens per delimitar la connotació del concepte més enllà de coincidir en el fet que caldrà atendre a la repetició, el caràcter intrusiu i l'efecte que provoca sobre la víctima que ha rebutjat aquestes conductes. A més, les conductes que integren aquest comportament són variades, complexes i impredecibles i el seu efecte acumulatiu és el que comporta que la víctima el visqui en un estat de patiment psicològic.

En conclusió, podríem assenyalar que les característiques principals i definitòries d'aquest concepte serien, en primer lloc, la presència d'una conducta repetitiva i invasiva de l'espai vital d'una persona, fent referència al patró de conducta integrat per la suma de totes les conductes i

¹⁰ MATALLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 ter CP)», a GONZALEZ CUSSAC, J.L. (Director) – MATALLÍN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadores): Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015.

no atenent a cadascuna de manera aïllada. En segon lloc, que aquesta no compti amb l'anuència de la víctima. En últim lloc, que sigui idònia per generar algun tipus de repercussió en la víctima i alterar la seva vida quotidiana com a resposta.

2. ORIGEN DEL TIPUS DELICTIU

En relació a l'origen del *stalking* com a conducta delictiva, és un fenomen el procés de criminalització del qual va iniciar-se als anys noranta als Estats Units, exportant-se posteriorment, primer a països de la comunitat anglosaxona i més recentment a països de l'Europa continental.

Encara que la seva incriminació delictiva es produís a inicis dels noranta als Estats Units, s'acostuma a identificar com el primer supòsit de *stalking* davant del qual es va intentar reaccionar jurídicament el cas *Dennis v. Lane*¹¹, esdevingut a Anglaterra el 1704. Després de més d'un segle, i també a Anglaterra, el segon dels supòsits documentats, en què van intervenir els tribunals, que contemporàniament seria considerat com a *stalking* és el cas *Regina v. Dunn* (1840).

No obstant això, el cas de Rebecca Schaeffer el 1989, una actriu de televisió que va ser assassinada el 1989 per un assetjador que l'havia estat seguint i fustigant durant diversos mesos, fou el cas de *stalking* més conegut, no només pel procediment penal a què va donar lloc, sinó perquè va atreure l'atenció nacional i va ser el detonant del fet que s'aprovés a l'Estat de Califòrnia una llei anti-*stalking*. Aquesta llei, que va prohibir a les oficines del cens revelar les direccions dels censats i va incriminar el delictes de *stalking*, fou la primera als Estats Units en tipificar la conducta d'assetjament personal. Per tant, aquest cas és particularment significatiu bàsicament per haver constituït el principal detonant de l'aparició d'aquest nou delictes a la dècada dels noranta.

Més endavant, la recepció a Europa de la incriminació del *stalking* es va fer a través dels països de tradició anglosaxona. A Anglaterra no es va castigar fins al 1997 amb l'aprovació d'una llei específica incriminadora, la *Protection from harassment Act del 1997*. Des d'aleshores, altres països europeus com Dinamarca, Bèlgica, Holanda, Alemanya i Itàlia, i l'any 2015 Espanya, han pres mesures per abordar el problema i protegir les víctimes d'aquest delictes.

¹¹ VILLACAMPA ESTIARTE, C., *Stalking y Derecho Penal. Relevancia jurídico-penal de una nueva forma de acoso.*, Ed. Iustel, Madrid, 2009.

Així, el *stalking* és un anglicisme que fa referència a conductes constitutives d'assetjament i que fins al 2015 no comptava encara amb una incriminació específica al Codi Penal espanyol, malgrat que s'intentava subsumir les conductes que poden conformar el tipus en altres tipus penals existents, habitualment aquells orientats a la tutela d'interessos jurídics que es consideren compromesos pel delictes de *stalking*, com els delictes contra la llibertat d'obrar –coaccions i amenaces–, denotant dificultats que evidenciaven la necessitat de comptar amb una regulació concreta.

A aquest objectiu hi van contribuir en gran manera els compromisos internacionals assumits per Espanya. En efecte, la ratificació per Espanya el 2014 del Conveni del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència contra la dona i la violència domèstica de 2011, conegut com a Conveni d'Istanbul¹². Aquest va suposar un pas endavant i un important impuls en quant, a més de condemnar tota forma de violència contra les dones i de violència domèstica, recomana als Estats part que adoptin les mesures pertinents per regular com a delictes una sèrie de conductes que enumera i concretament incloent-hi al catàleg l'assetjament en l'article 34 dictant com segueix: *“Las Partes adoptarán las medidas legislativas o de otro tipo necesarias para tipificar como delito el hecho, cuando se cometa intencionadamente, de adoptar, en varias ocasiones, un comportamiento amenazador contra otra persona que lleve a ésta a temer por su seguridad”*.

Per aquesta raó, entre d'altres, el legislador espanyol introdueix amb la LO 1/2015 el nou delictes de *stalking* a l'article 172 *ter* CP, ubicant-lo sistemàticament entre els delictes contra la llibertat.

En relació amb la tipificació al Codi Penal espanyol és interessant destacar que el Consell General del poder judicial, en l'Informe al Avantprojecte¹³ de Llei Orgànica per la qual es modifica la Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal, en va fer una valoració positiva de la introducció del nou delictes d'assetjament i de la seva redacció. En canvi, el Consell Fiscal¹⁴ en el seu informe, tot i valorar la incorporació d'aquest nou tipus penal com a positiva a causa de la dificultat que presenta sancionar aquest tipus de conductes amb els tipus

¹² Instrumento de ratificación del Convenio del Consejo de Europa sobre prevención y lucha contra la violencia contra la mujer y la violencia doméstica, hecho en Estambul el 11 de mayo de 2011.

¹³ Informe al Anteproyecto de Ley Orgánica por la que se modifica la Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal, pàg. 167-169.

¹⁴ Informe del Consejo Fiscal al Anteproyecto de Ley Orgánica por la que se modifica la Ley Orgánica 10/1995, de 24 de noviembre, del Código penal, pàg. 142-145.

delictius actualment vigents, va concloure que el precepte presenta una defectuosa tècnica jurídica i manca de precisió.

CAPÍTOL II: EL TIPUS PENAL DE L'ARTICLE 172 TER CP

La defectuosa tècnica jurídica, ambigua redacció, falta de precisió, la ubicació sistemàtica i l'ús de determinades expressions en la tipificació de la conducta d'assetjament o *stalking* són algunes de les nombroses crítiques doctrinals que ha suscitat aquest precepte. Convé, per tant, fer una anàlisi de les diverses postures que s'han adoptat en la doctrina en relació amb aquest tipus i posar-les en relació amb el que s'ha establert a escala jurisprudencial per tal d'aprofundir en la determinació de la conducta que el legislador espanyol ha volgut efectivament tipificar.

1. BÉ JURÍDIC PROTEGIT

La declaració de quin és el bé jurídic protegit per un tipus penal no és innocent; no es limita a informar dels beneficis associats a la seva tipificació, sinó que assenyala quin és o són els béns jurídics la lesió dels quals cal provar en tot cas i que guien la interpretació i l'aplicació d'una figura delictiva concreta, per la qual cosa és important fer-ne esment.

La doctrina majoritària estima que ens trobem davant d'un delictes contra la llibertat, i, de fet, el preàmbul de la LO 1/2015, de 30 de març, també apunta en aquesta direcció. En el seu apartat XXIX ja fa una breu referència al bé jurídic objecte de protecció penal amb la tipificació d'aquesta conducta i, segons disposa, s'introdueix “*dins dels delictes contra la llibertat*” per a tots aquells supòsits en què, sense arribar a produir-se necessàriament l'anunci explícit o no de la intenció de causar algun mal (amenaces) o l'ocupació directa de violència per coartar la llibertat de la víctima (coaccions), es produeixen conductes reiterades per mitjà de les quals “*es menyscaba greument la llibertat i el sentiment de seguretat de la víctima*”, a la qual se sotmet a persecucions o vigilàncies constants, anomenades reiterades, o altres actes continus de fustigació.

Així, la ubicació sistemàtica del delictes d'assetjament entre els delictes de coaccions i, per tant, a la seu dels delictes contra la llibertat, és molt revelador per tal de configurar el delictes d'assetjament com un delictes contra la llibertat.

De la mateixa manera, del preàmbul s'extreu que també es protegeix la seguretat, és a dir, el dret a la tranquil·litat personal. Això no obstant, cal tenir en compte que seguretat i llibertat no son dos interessos aliens: una persona a qui no es garanteix una seguretat mínima difícilment

exercirà la seva llibertat en plenitud. En aquest sentit, només adquiriran rellevància penal les conductes que limitin la llibertat del subjecte passiu, sense que el simple sentiment de temor o molèstia sigui punible, qüestió que es veu reforçada amb la incorporació d'un resultat típic en la tipificació de la conducta i que respon al principi d'*ultima ratio* del dret penal.

A més, tal com afirma SANCHEZ BENITEZ¹⁵, des d'una perspectiva del dret comparat reforça aquesta idea el fet que els Codis Penals alemany i portuguès també situïn el delicte entre els delictes contra la llibertat, si bé el Codi Penal francès l'ubica entre els delictes contra la integritat física o psíquica.

Per tot això, patirem de la llibertat com a bé jurídic protegit per l'article 172 ter per al seu anàlisi, però abans és interessant fer una breu referència a altres posicions doctrinals pel que respecta a aquesta qüestió.

Així, segons GARCÍA SEDANO¹⁶ de la complexa configuració del precepte, amb una pluralitat de modalitats d'assetjar que poden donar lloc a lesionar diversos béns jurídics com la llibertat, la integritat moral, l'honor o la intimitat, se'n pot configurar com un tipus de naturalesa pluriofensiva, si bé accepta que d'acord amb la ubicació sistemàtica del delicte entre els delictes contra la llibertat, el principal bé jurídic tutelat seria la llibertat, tal com apunta la doctrina majoritària.

En contra que el bé jurídic protegit hagi de ser la llibertat, destaca MATALLIN EVANGELIO¹⁷, que, tot i coincidir amb la doctrina majoritària, sosté que el problema amb aquesta interpretació deriva del vocable "assetjament", vinculat més aviat amb el bé jurídic integritat moral. Així, sosté que hauria sigut preferible, com a proposta de *lege ferenda*, configurar el delicte com una modalitat més d'assetjament punible situant el bé jurídic protegit, igual que en la resta de formes típiques d'assetjament, en la integritat moral del subjecte.

De manera més radical, TAPIA BALLESTEROS¹⁸, considera que ens trobem davant d'un delicte contra la integritat moral i, en conseqüència, suggereix que el resultat típic del delicte

¹⁵ SÁNCHEZ BENÍTEZ, C. a ABADÍAS SELMA, A; SIMÓN CASTELLANO, P. (coordinadors): "Cuestiones penales a debate", J.M. Bosh Editor, Barcelona, 2021.

¹⁶ GARCÍA SEDANO, T., "El *stalking*.", en *La Ley Penal*, núm. 123, 2016, p. 3.

¹⁷ MATALLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 ter CP)», a GONZALEZ CUSSAC, J.L. (Director) – MATALLÍN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadores): *Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015*, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015, p. 577;

¹⁸ TAPIA BALLESTEROS, P., en *El nuevo delito de acoso o stalking*, Wolters Kluwer/Bosch, Hospitalet de Llobregat, 2016, p. 141-143.

sigui la creació d'una “*situació objectiva d'hostilitat o humiliació*”. Adverteix aquesta autora que la llibertat és un bé jurídic que es pot veure afectat pràcticament en tots els delictes contra les persones i que en el delictes d'assetjament constitueix “*un mal eventualment necessari per aconseguir la vulneració de la integritat moral*”.

Així i tot, cal apuntar en contra d'aquesta proposta que sostenir aquesta opinió comportarà que s'hagi de constatar en cada cas la lesió d'aquest bé jurídic i, per tant, provar que el comportament constitueix un tracte degradant o d'humiliació, sense que serveixi demostrar que s'ha generat una situació objectiva d'hostilitat, en ser aquest un adjectiu que significa contrari o enemic, per la qual cosa no apel·la necessàriament a la integritat moral.

És a dir, la lesió de la integritat moral exigeix humiliació o tracte degradant, essent aquests termes els que permeten identificar un determinat comportament com a lesió de la integritat moral. Per tant, requerir-ne la lesió en el delictes d'assetjament comportaria una exigència addicional. Com apunta VILLACAMPA ESTIARTE¹⁹, cal diferenciar l'assetjament psicològic de l'assetjament moral: en el primer, el punt característic és la incidència directa en l'equilibri emocional de la persona produint sentiments de desassossec, preocupació o inseguretat; en el segon, el característic és la producció de sentiments d'humiliació, degradació o enviliment. L'assetjament definit en els termes expressats a l'article 172 ter és una forma d'assetjament psicològic, això és, “*el que produeix afectació en l'equilibri dels subjectes sense aquest component cosificador de la persona propi dels processos d'assetjament moral*”, per la qual cosa difícilment es podrà sostenir que la integritat moral sigui el bé jurídic protegit pel delictes de *stalking* més enllà que com a proposta de *lege ferenda*.

Entrant en un anàlisi jurisprudencial de la qüestió, el Tribunal Suprem quan es va pronunciar per primera vegada sobre el delictes de *stalking* a la Sentència núm. 324/2017²⁰, de 8 de maig, va sostenir que el bé jurídic protegit en aquesta matèria és la llibertat, que segons refereix, “*queda maltractada per una obsessiva activitat intrusa que pot arribar a condicionar costums o hàbits, com a única forma d'evitar la sensació de fustigació*.” De la mateixa manera en la STS, núm 554/2017²¹, de 12 de juliol, defèn que “*és clar que en relació amb aquest delictes, en*

¹⁹ VILLACAMPA ESTIARTE, C., “*Stalking: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico*”, Ed. Aranzadi, 2018.

²⁰ STS 324/2017, de 8 de mayo de 2017 - ECLI:ES:TS:2017:1647, ponente Antonio del Moral García.

²¹ STS 554/2017, 12 de Julio de 2017 – ECLI:ES:TS:2017:2819, ponente Joaquín Giménez García.

*la mesura que suposa un atac al bé jurídic de la llibertat individual i al dret a viure tranquil i sense sotsobra, [...]”, raó de més per entendre que serà la llibertat el bé jurídic que s’haurà de veure afectat amb les conductes típiques constitutives de *stalking*.*

Més recentment la STS 4045/2021²², de 4 de novembre, complementa aquesta qüestió afegint que “*el bé jurídic protegit pel delicte d’assetjament (la llibertat) ha d’estar connectat amb el sentiment de seguretat i tranquil·litat de la víctima que mereix per evitar aquests actes assetjadors que per la seva entitat i gravetat li provoquin canvis a la rutina de vida*”.

Partint de la premissa que el bé jurídic protegit per l’article 172 ter CP és la llibertat, part de la doctrina fa una precisió amb relació a quina és la concreta fase o manifestació de la llibertat – de decisió o d’execució- objecte de tutela.

MATALLÍN EVANGELIO²³ afirma que, si prenem com a eix interpretatiu la ubicació sistemàtica del delicte entre els delictes contra la llibertat, tenint en compte la menció de la vida quotidiana en la tipificació del delicte, que pressuposa que el subjecte té un mode determinat de desenvolupament quotidià de la seva vida ja establert que precisament quedarà alterat a conseqüència de les conductes d’assetjament, hauríem d’enllaçar tal resultat d’alteració de la vida quotidiana amb la fase d’execució de la llibertat del subjecte, que realitzaria actes de manera diferent a la desitjada precisament a conseqüència de l’assetjament patit.

En sentit contrari, VILLACAMPA ESTIARTE afirma que qui és objecte d’assetjament no veu limitada la seva capacitat d’obrar, ja que, de fet, pot seguir actuant tal com ho feia, però, sens dubte, la capacitat de decidir en un sentit o un altre es veu constreta pel temor o consciència que aquests comportaments es repetiran. Per tant, un serà víctima d’assetjament si la seva llibertat de decidir es veu interferida a conseqüència de veure’s lesionat el seu sentiment de tranquil·litat. Així, la víctima ha de patir tals conductes constitutives d’assetjament del tipus com una amenaça al desenvolupament normal de la seva vida quotidiana, per la qual cosa és rellevant en termes d’injust la sensació d’inquietud o neguit per motivar els canvis substancials que s’ha vist obligada la víctima a introduir en la seva vida quotidiana, afectant així la seva llibertat de decidir.

²² STS 4045/2021, de 4 de novembre de 2021 - ECLI:ES:TS:2021:4045-, ponente Vicente Magro Servet.

²³ MATALLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 ter CP)», en GONZALEZ CUSSAC, J.L. (Director) – MATALLÍN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadores): Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015.

Recentment, el Tribunal Suprem²⁴ s'ha pronunciat sobre aquesta qüestió establint que el delictes de *stalking* es configura com un delictes contra la llibertat d'obrar. També l'Audiència Provincial de Madrid²⁵ especifica que el delictes de l'article 172 *ter* CP exigeix que es causi directament “una limitació transcendent en algun dels aspectes integrants de la llibertat d'obrar del subjecte passiu, ja sigui en la capacitat de decidir, ja en la capacitat d'actuar”.

En conclusió, tot i els matisos i les precisions que alguns autors hagin pogut realitzar, tant el que s'ha defensat doctrinalment com en l'àmbit jurisprudencial confirma la idea que el bé jurídic efectivament protegit pel delictes d'assetjament de l'article 172 *ter* CP és la llibertat, opinió majoritària que guiarà la línia d'interpretació que se seguirà en el present.

2. TIPUS OBJECTIU

L'article 172 *ter* del Codi Penal pel qual es tipifica el delictes de *stalking* disposa en la seva redacció literal el següent:

“1. Será castigado con la pena de prisión de tres meses a dos años o multa de seis a veinticuatro meses el que acose a una persona llevando a cabo de forma insistente y reiterada, y sin estar legítimamente autorizado, alguna de las conductas siguientes y, de esta forma, altere el normal desarrollo de su vida cotidiana.

1.ª La vigile, la persiga o busque su cercanía física.

2.ª Establezca o intente establecer contacto con ella a través de cualquier medio de comunicación, o por medio de terceras personas.

3.ª Mediante el uso indebido de sus datos personales, adquiera productos o mercancías, o contrate servicios, o haga que terceras personas se pongan en contacto con ella.

4.ª Atente contra su libertad o contra su patrimonio, o contra la libertad o patrimonio de otra persona próxima a ella. Cuando la víctima se halle en una situación de especial vulnerabilidad por razón de su edad, enfermedad, discapacidad o por cualquier otra circunstancia, se impondrá la pena de prisión de seis meses a dos años.

2. Cuando el ofendido fuere alguna de las personas a las que se refiere el apartado 2 del artículo 173, se impondrá una pena de prisión de uno a dos años, o trabajos en beneficio de la

²⁴ STS 4045/2021, de 4 de noviembre de 2021 - ECLI:ES:TS:2021:4045-, ponente Vicente Magro Servet.

²⁵ SAP M 3831/2023, de 22 de febrero de 2023 - ECLI:ES:APM:2023:3831-, ponente Araceli Perdices López.

comunidad de sesenta a ciento veinte días. En este caso no será necesaria la denuncia a que se refiere el apartado 4 de este artículo.

3. Las penas previstas en este artículo se impondrán sin perjuicio de las que pudieran corresponder a los delitos en que se hubieran concretado los actos de acoso.

4. Los hechos descritos en este artículo sólo serán perseguibles mediante denuncia de la persona agraviada o de su representante legal.

5. El que, sin consentimiento de su titular, utilice la imagen de una persona para realizar anuncios o abrir perfiles falsos en redes sociales, páginas de contacto o cualquier medio de difusión pública, ocasionándole a la misma situación de acoso, hostigamiento o humillación, será castigado con pena de prisión de tres meses a un año o multa de seis a doce meses. Si la víctima del delito es un menor o una persona con discapacidad, se aplicará la mitad superior de la condena.”

2.1 Elements del tipus comuns

Les conceptualitzacions metajurídiques s'han referit al *stalking* com un patró de conducta insidiós i disruptiu que, realitzat en contra de la voluntat de la víctima, és susceptible de generar por o un cert desassossec en aquestes. En conseqüència, la regulació jurídica d'aquestes conductes hauria de respectar els elements configuradors del fenomen sobre els quals s'assenta aquesta definició consensuada.

Succintament, la tipicitat de les conductes es construeix sobre una exigència genèrica d'assetjament reiterat i insistent, derivat de la realització de certes conductes exemplificades amb caràcter obert, que produeixen com a resultat una alteració del normal desenvolupament de la vida quotidiana de la persona assetjada. A més, aquesta exigència genèrica s'ha de dur a terme sense estar legítimament autoritzat.

A) Insistència i reiteració

No n'hi ha prou que una persona assetgi una altra perquè s'entengui perfeccionat el delictes, aquesta conducta s'ha de dur a terme de manera insistent i reiterada, impedit així la incriminació de conductes aïllades i evidenciant l'existència d'un patró conductual.

Un dels principals problemes és la determinació del nombre d'actes d'assetjament necessaris i de la seva prolongació en el temps perquè la seva realització pugui ser qualificada d'insistent i reiterada. A més, tot i que els dubtes pel que fa a aquesta altra qüestió no són tan extens, també

tant els tribunals com la doctrina s'han plantejat si aquesta insistència i reiteració és una exigència que fa referència a una sola de les modalitats de conducta previstes o respecte de qualsevol d'elles.

En relació amb la qüestió del nombre i intensitat o periodicitat d'actes d'assetjament necessaris per poder parlar d'insistència i reiteració, una part de la doctrina (minoritària) concreta un número de vegades en què s'han de repetir els actes, mentre una altra considera que la qüestió és més complexa i no es pot automatitzar. Cal destacar, però, que el defensat per la doctrina majoritària i per la jurisprudència és l'absència de determinació pel que fa al nombre mínim d'ocasions en què s'ha de produir el comportament.

Respecte d'aquells qui concreten un número de vegades en què l'acte d'assetjament s'ha de repetir, destaca MATALLÍN EVANGELIO²⁶ que considera que, tenint en compte el significat usual d'assetjament, referit a una persecució sense repòs, és convenient limitar la seva apreciació per l'exigència de més de dos actes, ja que la simple reiteració d'un acte dels previstos amb una persona podria no ostentar la gravetat mínima exigible per a crear un estat capaç d'alterar el normal desenvolupament de la vida quotidiana.

També MUÑOZ CONDE²⁷ entén que cal l'execució mínima de tres accions en un curt espai de temps per entendre perfeccionat el delictes.

En termes oposats, PASCUAL ALFARO²⁸ coincideix que, a l'hora d'analitzar aquest element, del tipus la dada cronològica és força reveladora, però afegeix un matis i es que no es pot caure en un simple automatisme, sinó que caldrà conjugar la durada del comportament denunciat amb la intensitat de la conducta. És a dir, per valorar la intensitat és important analitzar no només el nombre d'actes, sinó també la naturalesa d'aquests. Així, conclou, sense més precisions, que el principi d'intervenció mínima del dret penal ha de portar a excloure conductes puntuals, però no a exigir “*un autèntic martiri*” perllongat en el temps.

També VILLACAMPA ESTIARTE²⁹ conclou que, en tant la víctima ha de patir tals conductes constitutives d'assetjament com una amenaça al desenvolupament normal de la seva vida

²⁶ MATALLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 ter CP)», en GONZALEZ CUSSAC, J.L. (Director) – MATALLÍN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadores): Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015.

²⁷ MUÑOZ CONDE, F., Derecho Penal. Parte Especial, 20a Edición, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015, p. 147.

²⁸ PASCUAL ALFARO, C. a VILLACAMPA ESTIARTE, C.: “*Stalking*: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico”, Ed. Aranzadi, 2018.

²⁹ VILLACAMPA ESTIARTE, C., “*Stalking*: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico”, Ed. Aranzadi, 2018.

quotidiana, és rellevant en termes d'injust la sensació d'inquietud o neguit per motivar els canvis que aquesta s'ha vist obligada a introduir en la seva vida privada. Així, aquesta manca de quietud o intranquil·litat s'han de contemplar inherents a un comportament objectivament idoni per generar-les i en el delictes d'assetjament la manca de quietud del subjecte s'haurà d'entendre inherent a un comportament persistent i idoni per provocar-la, sense necessitat de precisar un nombre concret d'actes. És a dir, el contingut d'injust s'ha de contemplar en conjunt: l'injust no resulta de la suma aritmètica d'episodis aïllats. Per tant, la lesió del bé jurídic neix de l'erosió continuada de la llibertat: el que és important és l'estat que, a través de les conductes, s'ha generat. En casos d'assetjament, la víctima es veu sumida en una atmosfera o situació d'angoixa, temor o intranquil·litat que s'estén en el temps: és la suma de totes aquestes hores i tots aquests dies la que constitueix l'injust del delictes d'assetjament. El que és greu, des de l'òptica de l'article 172 ter, no és, per tant, ser vigilat o rebre trucades un determinar número de vegades, sinó l'estat d'assetjament, d'inquietud o desassossec, provocat mitjançant la reiteració sistemàtica de determinades conductes.

En relació amb aquesta qüestió, des d'un punt de vista jurisprudencial, el Tribunal Suprem ha vingut exigint, en termes generals, certa persistència en les conductes d'assetjament des del moment en què s'inicien i la seva reiteració en el temps. Defèn l'exigència implícita d'una certa prolongació en el temps, o d'una vocació de certa perdurabilitat, i, per tant, que no es percebin com una cosa purament episòdica o conjuntural, ja que només des d'aquí es pot fer el salt a aquesta incidència en la vida quotidiana exigida pel tipus. No és partidari, doncs, d'establir un mínim nombre d'actes intrusius ni fixar un mínim lapse temporal. En la STS, núm. 554/2017³⁰, de 12 de juliol resumeix aquesta exigència amb la següent frase: *repetitum en el moment en què s'inicia [...] i reiteratiu en el temps, en repetir-se en diverses seqüències en temps diferents*. Breument, en el delictes d'assetjament hem d'estar davant d'una conducta que es repeteix en el temps durant un període no concret.

Així, partint d'una perspectiva jurisprudencial, el que és rellevant no és tant el nombre de conductes sinó la seva freqüència o prolongació en el temps, i, per tant, que es percebi objectivament el caràcter intensiu de les conductes i no es configuren com actes merament episòdics. D'aquesta manera, a escala jurisprudencial es valora més la persistència i no tant la reiteració tot i ser aquesta necessària per qualificar les conductes com a persistents, posició que ens recorda a l'adoptada per Villacampa Estiarte, com veurem més endavant.

³⁰ STS 554/2017, 12 de Julio de 2017 – ECLI:ES:TS:2017:2819, ponente Joaquín Giménez García.

Això no obstant, l'Alt Tribunal ha establert que, de manera orientativa i no vinculant, s'han de tenir en compte els períodes establerts des de perspectives extrajurídiques -sociològica, psicològica o psiquiàtrica- del *stalking*, que apunten, com a guia orientativa, a un període no inferior a un mes (a més de, almenys, deu intrusions), arribant algunes vegades a peticionar-se un període d'almenys sis mesos amb una freqüència de dues vegades per setmana. Per tant, aquests acostaments metajurídics no condicionen la interpretació de la formulació típica, però tampoc no són orientacions totalment descartables, ja que ajuden en la tasca d'aclarir la conducta que el legislador vol reprimir penalment i desentranyar el que exigeix el tipus penal.

Un exemple en què el tribunal nega l'aplicació del delictes de *stalking* per manca de perdurabilitat de la conducta és precisament en la STS 324/2017 de 8 de maig, condemnant l'ofensor per un delictes de coaccions a l'àmbit familiar, després d'haver-se desestimat l'aplicació del delictes d'assetjament de l'art. 172 ter CP. Els motius al·legats pel TS són la manca de dilació de la conducta en el temps –en aquest cas una setmana– així com l'absència de vocació de perdurabilitat, a la qual cosa, i com a conseqüència, es pot afegir la manca de producció del resultat típic. Afirmar l'alt tribunal que no s'aprecia aquesta rellevància temporal exigida -no hi ha aspectes nítids de continuïtat-, ni es descriu en el fet provat una repercussió concreta en els hàbits de vida de la recurrent com exigeix el tipus penal.

Lacònicament, el Tribunal Suprem defèn que no és pertinent establir un nombre mínim d'actes intrusius que s'han de perpetrar, així com tampoc un lapse temporal en què s'ha de prolongar el patró conductual. Això no obstant, propugna que s'ha d'exigir una «*vocació de certa perdurabilitat*» per entendre satisfets els requisits típics de l'art. 172 ter CP, ja que només mitjançant l'existència d'aquesta perdurabilitat la conducta pot tenir incidència en la vida quotidiana de la víctima, rebutjant aquelles conductes intrusives que es perceben com una cosa «*episòdica o conjuntural*». Així, apunta a la singularitat de cada cas per justificar la disparitat de les seves resolucions. A més, és interessant saber que per tal de valorar aquesta qüestió seran valorables la totalitat de conductes realitzades encara que ja hagin estat enjudiciades individualment o poguessin haver prescrit.

També en aquest punt es discuteix respecte de la intercanviabilitat entre ambdós termes i sobre la necessitat d'incloure'ls conjuntament, o si seria suficient amb la inclusió d'un d'ells.

D'una banda, destacaria MATALLÍN EVANGELIO³¹ qui estableix que hauria sigut suficient amb incloure un dels dos vocables en resultar tots dos intercanviables per ser termes sinònims. Des del seu punt de vista, tots dos impliquen l'exigència d'una pluralitat de conductes per consumir el delictes, i conclou proposant la supressió del terme «reiterada» per una qüestió de necessitat.

En termes oposats, BAUCCELLS LLADÓS³² afirma que els adjectius insistent i reiterat són contradictoris, ja que mentre el segon exigiria només dues conductes, el primer exigiria molta més intensitat en la seva execució. També TAPIA BALLESTEROS³³ sosté que els conceptes insistir i reiterar no són exactament intercanviables. Defèn que insistir conté un matis d'intensitat emocional i reiterar és un terme neutre, així, suggereix la utilització de la conjunció disjuntiva "o": "insistent o reiterada" o en tot cas "insistent".

En el mateix sentit, VILLACAMPA ESTIARTE³⁴ proposa acudir únicament a adjectius com insistent o persistent per descriure la conducta, ja que apel·len a ser ferm en la persecució d'un propòsit. L'autora no considera pertinent la utilització del terme «reiterat», ja que aquest comporta el requeriment intrínsec que la conducta pugui veure's satisfeta quan l'acció s'ha realitzat únicament en dues ocasions. Seria, per tant, més convenient adoptar altres expressions com ara «persistent» que, si bé permet constatar la naturalesa constant del fenomen, no delimita la durada ni la freqüència de la conducta.

En aquest aspecte també insisteix el Tribunal Suprem referint-se a l'atipicitat d'aquelles conductes que no tinguin una vocació de persistència, partit de la premissa que els termes insistència i reiteració gaudeixen d'elasticitat³⁵ i no són sinònims, sinó que cadascun d'ells tenen certes implicacions.

³¹ MATALLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 ter CP)», en GONZALEZ CUSSAC, J.L. (Director) – MATALLÍN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadores): Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015.

³² BAUCCELLS LLADÓS, J., «La irreflexiva criminalización del hostigamiento en el proyecto de Código Penal», Revista General de Derecho Penal, ISSN-e 1698-1189, Núm. 21, 2014, p. 6.

³³ TAPIA BALLESTEROS, P., a *El nuevo delito de acoso o stalking*, Wolters Kluwer/Bosch, Hospitalet de Llobregat, 2016, cit., p 145-147.

³⁴ VILLACAMPA ESTIARTE, C., «El proyectado delito de acoso: incriminación del stalking en Derecho penal español», Cuadernos de Política Criminal, núm. 109, época II, maig de 2013, p. 27.

³⁵ Sobre aquesta qüestió es pronuncia el Tribunal Suprem a la Sentència núm. 324/2017, de 8 de maig de 2017 – ECLI:ES:TS2017:1647, ponent Antonio del Moral Garcia, declarant que ambdós termes, a saber; insistència i reiteració, gaudeixen d'elasticitat.

Finalment, la tècnica legislativa emprada genera el dubte al voltant de si les exigències d'insistència i reiteració es limiten o no a una sola de les conductes descrites, doncs el precepte fa referència a “alguna” de les conductes següents. Dit d'altra manera, es planteja si l'exigència típica d'insistència i reiteració se circumscriu a la mateixa conducta o admet una combinació entre les diverses modalitats de conducta previstes. En relació amb aquesta qüestió també s'hi han pronunciat la doctrina i el Tribunal Suprem, sent clara la posició a favor d'entendre que s'està fent referència a una possible combinació de conductes.

Així, segons MATALLÍN EVANGELIO³⁶ la dicció del precepte és clara en el sentit de referir la reiteració i insistència a l'àmbit d'una mateixa de les conductes, per la qual cosa convindria substituir el vocable «alguna» per «qualsevol», en la mesura que aquest darrer terme clarifica la possibilitat de combinació entre les diferents modalitats de conducta.

En sentit similar, VILLACAMPA ESTIARTE³⁷ afirma que l'exigència típica de reiteració no se circumscriu a la mateixa conducta, sinó que admet la seva combinació entre les diverses modalitats de conducta de l'article 172 ter. Tot i això, reconeix que, tal com està redactat el tipus, s'entén que la insistència i la reiteració es prediquen sobre cadascuna de les modalitats comissives integrants del tipus, però no sobre l'assetjament en conjunt. Per tant, de *lege ferenda* s'hauria de modificar el redactat del precepte, clarificant que la persistència es predica de l'assetjament en si mateix i no individualment de cadascuna de les seves possibles manifestacions.

També el Tribunal Suprem s'hi ha pronunciat el respecte. Així en la Sentència 324/2017 (Sala 2a), 8 de maig de 2017¹⁶, interpreta (FJ4) que “*la reiteració de què parla el precepte és compatible amb la combinació de diferents formes d'assetjament [...] però sempre que es tracti de les accions descrites als quatre apartats del precepte.*”.

Més recentment l'Audiència Provincial de Barcelona³⁸ es pronuncia en el mateix sentit detectant en el cas concret un “*patró de comportament que es va desenvolupar a través de l'execució de diferents actes [...], combinant-se diferents formes d'assetjament, que permeten qualificar-ne la conducta d'insistent i reiterada*”.

³⁶ MATALLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 ter CP)», en GONZALEZ CUSSAC, J.L. (Director) – MATALLÍN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadores): Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015.

³⁷ VILLACAMPA ESTIARTE, C., “*Stalking: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico*”, Ed. Aranzadi, 2018.

³⁸ SAP B 13786/2022, de 20 de diciembre de 2022 - ECLI:ES:APB:2022:13786, ponente Raquel Piquero Sanz

Per tant, la jurisprudència ha admès que tal reiteració es doni en diverses modalitats de conducta, el qual té sentit tenint en compte que entendre-ho en sentit oposar, en la pràctica, podria portar a la incongruent atipicitat de la conducta de qui utilitza diverses modalitats comissives, sent, no obstant això, típic el comportament de qui empra només una de les varietats recollides en el tipus.

B) Falta d'autorització legítima

La “*falta d'autorització legítima*” per a la realització d'alguna de les conductes tipificades per l'article 172 *ter* CP es configura com un altre dels requisits exigits pel tipus, element que ha sigut molt criticat en l'àmbit doctrinal per considerar-se innecessari i contraproductiu.

A priori, aquesta expressió pot resultar innecessària, com alguns autors plantegen, ja que l'assetjament mai no estarà legítimament autoritzat.

Així, segons MATALLÍN EVANGELIO³⁹ suposa un contrasentit legal que condueix al reconeixement de l'existència d'assetjaments legítims, el qual és insostenible per ser l'assetjament per naturalesa il·legítim, i, a més, la resta d'exigències típiques impedeixen sostenir la possible existència d'assetjaments legítims, ni tan sols per part dels garants de la seguretat ciutadana o personal.

D'altra banda, VILLACAMPA ESTIARTE⁴⁰ defensa l'existència d'una persecució legítima, de manera que quan el tipus requereix que l'ofensor *no estigui legítimament autoritzat* per assetjar, deixa fora del tipus actes que altrament es podrien trobar justificats a través de la previsió de l'art 20.7 CP, en cas que s'haguessin dut a terme en compliment d'un deure o en exercici legítim d'un dret, ofici o càrrec (per exemple, en el marc d'una investigació criminal o la realitzada, si escau, a fi de fer efectiu el dret a la llibertat d'informació). Tot i això, l'autora critica que, tot i que molt probablement aquesta clàusula es va pensar per salvaguardar l'atipicitat d'algunes activitats que haurien de ser tolerables, la manca d'existència d'un règim d'autorització de tipus administratiu o judicial que habiliti per poder dur a terme aquesta conducta impedeix que aquesta circumstància pugui arribar a materialitzar-se. Per això seria més convenient al·ludir a la il·legimitat de la conducta sense requerir una autorització que, de fet, resulta impossible

³⁹ MATALLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 ter CP)», en GONZALEZ CUSSAC, J.L. (Director) – MATALLÍN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadoras): Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015, pág 587-588.

⁴⁰ VILLACAMPA ESTIARTE, C., «Capítulo XX. El delito de *stalking*», a QUINTERO OLIVARES, G. (Director): Comentario a la reforma penal de 2015, 1ª edición, Aranzadi Thomson Reuters, Pamplona, 2015.

obtenir. Per tant, per a aquesta autora seria més adequada l'expressió “*de manera il·legítima*”, ja que no existeix cap règim d'autorització de tipus administratiu o judicial de conductes de persecució. Així mateix, fa referència a la contradicció que representa que es pugui assetjar lícitament algú, i proposa l'ús del verb «perseguir» per la seva neutralitat.

En sentit contrari, MUÑOZ CONDE⁴¹ entén que alguns supòsits, com ara els «cobradors del frac» o certes campanyes en contra de la compra en un determinat establiment, podrien quedar fora del tipus penal gràcies a aquesta clàusula.

També SÁNCHEZ BENÍTEZ⁴² sosté que la manca d'autorització legítima no es refereix a l'assetjament⁴³, sinó a les conductes descrites als numerals 1 a 4. D'aquesta manera, la clàusula podria tenir sentit. Destaca sobretot en relació amb la primera modalitat, referida a la vigilància, la persecució o la cerca de proximitat física i posa l'exemple d'una investigació policial o periodística, si bé en aquests casos es pot apel·lar al compliment d'un deure o l'exercici legítim d'un dret, ofici o càrrec com a causa de justificació de la conducta, prevista a l'article 20.7è del Codi penal espanyol.

En conclusió, la doctrina no és estable en aquest sentit. A parer meu, tot i que és clar que l'acció d'assetjar és intrínsecament il·legítima, pel que no està dotat de sentit afegir la “*falta d'autorització legítima*” com a element del tipus, també és cert que tal expressió, atenent a la redacció del tipus, fa referència a les diverses modalitats de conducta previstes, per la qual cosa, interpretant-ho d'aquesta manera, es podria salvar. Tot i així, la previsió del numeral 7è de l'article 20 CP faria innecessària la previsió expressa d'aquesta clàusula en el tipus, pel que amb la seva eliminació s'evitarien molts problemes interpretatius.

C) L'alteració del normal desenvolupament de la vida quotidiana:

Abans d'entrar a analitzar aquest element, cal tenir present la recent modificació de l'apartat 1 amb efectes des del 7 d'octubre de 2022, per la disposició final 4.4 de la Llei Orgànica 10/2022,

⁴¹ MUÑOZ CONDE, F., Derecho Penal. Parte Especial, 20a Edición, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015, p. 147

⁴² SÁNCHEZ BENÍTEZ, C. a ABADÍAS SELMA, A.; SIMÓN CASTELLANO, P. (coordinadors): “Cuestiones penales a debate”, J.M. Bosh Editor, Barcelona, 2021.

⁴³ Al text de l'Avantprojecte, l'expressió «sense estar legítimament autoritzat» s'ubicava al principi del precepte i per tant al·ludia a l'assetjament en sí i no a les conductes que s'enumeren tot seguit. Per això, el Consell d'Estat va suggerir donar una nova redacció del precepte en el Dictamen a l'Avantprojecte de reforma del Codi penal de 4 d'abril de 2013, de 27 de juny de 2013, consideració dissetena. Finalment, el legislador va alterar-ne la ubicació, de manera que l'expressió del text en vigor s'adreça a les conductes descrites als numerals 1-4.

de 6 de setembre. Aquesta remou l'adverbi “*greument*” que configurava l'alteració del desenvolupament de la via quotidiana, quedant com segueix: [...] *altere el normal desarrollo de su vida cotidiana*. Així, la doctrina rellevant a aquests efectes s'ha pronunciat en relació amb l'antiga redacció que incloïa l'adverbi “*greument*”, qüestió que generava encara més dubtes en relació amb aquest resultat típic. Tot i això, convé fer-ne un repàs, doncs traient la qüestió de la gravetat, continua sent d'interès per a l'anàlisi del tipus vigent.

Per tant, la tipicitat de qualsevol de les conductes descrites en l'article 172 ter CP depèn, entre d'altres, del fet que la seva realització produeixi una alteració del normal desenvolupament de la vida quotidiana del subjecte.

La major part de la doctrina coincideix en considerar tal alteració com el resultat típic que ha de generar la conducta delictiva, així MATALLÍN EVANGELIO i VILLACAMPA ESTIARTE⁴⁴. Segons l'última, ens trobem davant d'un tipus mixt alternatiu en què el comportament d'assetjament, originat a partir de la reiteració de les possibles conductes descrites al tipus, ha d'aconseguir la producció d'un resultat consistent en l'alteració del normal desenvolupament de la vida quotidiana de la víctima i, per tant, es classifica com un delictes de resultat.

En el mateix sentit, l'Audiència Provincial de Madrid⁴⁵ confirma que es tracta d'un delictes de resultat en la mesura que s'exigeix que es causi directament una limitació transcendent en algun dels aspectes integrants de la llibertat d'obrar del subjecte passiu.

És important tenir en compte que si es parla d'un delictes de resultat, cal admetre la temptativa del delictes sempre que s'executen actes encaminats a la consecució del resultat típic sense que aquest arribi a produir-se efectivament. Això no obstant, matisa Villacampa Estiarte, atès el principi de mínima intervenció, cal que aquests actes siguin idonis per posar en perill la llibertat d'obrar del subjecte, ignorant la penalització d'aquelles accions que poguessin consistir en meres molèsties i que no derivin, en conseqüència, a una veritable afectació al bé jurídic protegit.

⁴⁴ VILLACAMPA ESTIARTE, C., “*Stalking*: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico”, Ed. Aranzadi, 2018, pág. 183-188.

⁴⁵ SAP M 3831/2023, de 22 de febrero de 2023 - ECLI:ES:APM:2023:3831-, ponente Araceli Perdices López.

Deixant de banda la doctrina majoritària, és interessant també conèixer que és el que defèn la minoria al respecte. Destaca en aquest sentit TAPIA BALLESTEROS⁴⁶, que reflexiona sobre la possibilitat que aquesta locució no sigui expressiva del resultat típic del delictes, sinó que es tracti d'una condició objectiva de punibilitat que quedi al marge de la configuració de tipus. Les conseqüències d'això, segons afirma, serien la desvinculació del dol i, per tant, la irrellevància de si aquesta alteració és prevista, volguda o cercada per part del victimari. L'autora, però, conclou que *«aquesta interpretació presenta un inconvenient insalvable i és que suposaria el reconeixement d'una condició objectiva de punibilitat de les anomenades impròpies»*, cosa que comportaria responsabilitzar penalment el subjecte actiu de tots els fets que es derivin del comportament il·lícit, qüestió que comportaria la infracció del principi de culpabilitat.

D'altra banda, també la doctrina i la jurisprudència s'ha pronunciat en relació amb el contingut de tal alteració i com ha de ser la seva valoració, sent la visió defensada pel nostre alt tribunal que la valoració d'aquesta s'haurà de fer des d'un punt de vista objectiu-subjectiu.

El Tribunal Suprem s'ha pronunciat diverses vegades, en l'exercici de la seva funció nomofilàctica, en relació amb aquesta qüestió. Així, segons l'alt tribunal, es tracta d'un resultat una mica vaporós i assenjala de manera exemplificativa que constitueixen alteracions a la vida quotidiana de la víctima la necessitat de canviar de número de telèfon o haver de canviar els llocs d'oci o les seves rutes habituals, així com la por de la víctima a sortir sola al carrer, insomni o intranquil·litat, sense que sigui necessari un informe mèdic que reculli aquesta alteració⁴⁷.

En la STS 324/2017, de 8 de maig, adoptada per la Sala 2a al Ple, el TS en relació amb aquest resultat exigint pel tipus declara que *“el tipus [...] exigeix una metòdica seqüència d'accions que obliguen la víctima, com a única via d'escapatòria, a variar els seus hàbits quotidians. Per valorar aquesta idoneïtat de l'acció seqüenciada per alterar els hàbits quotidians de la víctima cal atendre l'estàndard de l'home mitjà, encara que matisat per les circumstàncies concretes de la víctima (vulnerabilitat, fragilitat psíquica,...) que no poden ser totalment apartades.”*

⁴⁶ TAPIA BALLESTEROS, P., a *El nuevo delito de acoso o stalking*, Wolters Kluwer/Bosch, Hospitalet de Llobregat, 2016, cit pàg. 158-159.

⁴⁷ STS 4045/2021, de 4 de novembre de 2021 - ECLI:ES:TS:2021:4045-, ponente Vicente Magro Servet: “No s'exigeix que s'hagi d'aportar al judici una prova pericial psicològica sobre la qual s'acrediti l'afectació a la psique de la víctima d'aquesta situació d'assetjament o aguit, i que això determini una alteració greu de la seva vida, ja que si és així, en el cas de víctimes més fortes, mentalment resultaria que l'assetjador podria exercir aquestes conductes sense que siguin delictes. Amb això, entenem que la pròpia declaració de la víctima ja és una prova vàlida per poder entendre que el delictes de l'art. 172 ter C.P. s'ha comès”.

En sentit similar es pronuncia la STS núm. 554/2017 de 12 de juliol, en què es destaca que l'acció de l'agressor ha de tenir entitat suficient per produir una inquietud o desassossec rellevant penalment que no ha de quedar extramurs del dret penal. És a dir, cal que l'acció de l'agressor doni lloc, almenys, a una situació que excedeixi les meres molèsties i que causi una limitació transcendent en algun dels aspectes integrants de la llibertat d'obrar.

Més recentment i seguint la mateixa línia, la STS 4045/2021⁴⁸, de 4 de novembre, afirma que *“és important destacar la diferència entre "estar o ser assetjada" amb el "sentir-se assetjada", doncs només la primera és vàlida per a la configuració del delictes, ja que el tipus penal es configura només des de l'objectivització dels actes d'assetjament, no de la sensació de la víctima de ser-ho, - encara que l'entitat dels actes no sigui greu-, ja que en casos de persones molt susceptibles podrien sentir-se assetjades davant de mínims i aïllats actes d'assetjament que no reuneixin el requisit de la persistència i serietat dels actes”*. A més afegeix que, a l'hora de valorar aquesta afectació derivada de l'assetjament es pot recórrer a criteris com el de la causalitat adequada entre els actes d'assetjament declarats provats i l'alteració de la vida quotidiana.

Per últim, també l'Audiència Provincial de Barcelona⁴⁹ es pronuncia sobre aquesta qüestió afirmant en el cas concret que *“la conducta de l'acusat és objectivament capaç de provocar temor i intranquil·litat, podent-se considerar efectes raonables de l'assetjament sofert i qualificar-se com a greus per qualsevol persona mitjana”*.

Per tant, els diversos actes d'assetjament hauran de ser, des d'una perspectiva objectiva, almenys potencialment idonis *ex ante* per influir en la configuració vital de la víctima de manera que aquesta introdueix canvis a la seva quotidianitat. Tot i partir de la base de l'objectivitat a l'hora de valorar la potencialitat lesiva de la conducta fustigadora, el tribunal insisteix en el fet que és important també atendre a les circumstàncies concretes de la víctima. És a dir, quant a la valoració de la idoneïtat de l'acció per aconseguir el resultat típic, el Tribunal Suprem matisa aquesta base objectiva de la qual parteix en funció de les circumstàncies personals de la concreta víctima⁵⁰, posant com a exemple de tals circumstàncies la vulnerabilitat i la fragilitat psíquica.

⁴⁸ STS 4045/2021, de 4 de novembre de 2021 - ECLI:ES:TS:2021:4045-, ponente Vicente Magro Servet.

⁴⁹ SAP B 13786/2022, de 20 de diciembre de 2022 - ECLI:ES:APB:2022:13786, ponente Raquel Piquero Sanz

⁵⁰ STS 4045/2021, de 4 de noviembre de 2021 - ECLI:ES:TS:2021:4045-, ponente Vicente Magro Servet: *“en qualsevol cas, davant d'aquesta graduació d'exigències de l'alteració greu de la vida cal atendre l'estàndard de l'home/dona mitjà, encara que matisat per les circumstàncies concretes de la víctima (vulnerabilitat, fragilitat psíquica...) que no poden ser totalment apartades”*.

Un exemple interessant de circumstàncies concretes de la víctima a tenir en compte a l'hora de valorar l'alteració de la vida quotidiana de la víctima es dona en els casos d'assetjament per part de la ex parella. Així el Tribunal Suprem⁵¹ defèn que cal enfocar aquests casos amb la *perspectiva de gènere*, que és un element substancial i essencial a l'hora de valorar i considerar en quina mesura l'assetjament en el marc de la relació d'ex parella provoca una alteració greu de la vida quotidiana de la víctima, per aquesta elevació a la psique de la víctima de la possibilitat d'execució d'actes més greus que els mers d'assetjament.

En resum, la interpretació jurisprudencial al·ludeix a un test objectiu-subjectiu consistent a valorar tant els efectes esperats en una persona raonable com les circumstàncies personals de la víctima i la por subjectiva.

En relació amb aquesta valoració que fa el Tribunal Suprem de tal afectació al normal desenvolupament de la vida quotidiana, la doctrina de forma majoritària s'ha posicionat en contra.

Així, VILLACAMPA ESTIARTE⁵² afirma que seria desitjable fer servir un estàndard preferentment objectiu per determinar la concurrència del resultat típic, evitant així que una resposta desproporcionada sigui determinant de la condemna per aquest delictes.

En aquest sentit, l'autora critica la contradicció del Tribunal Suprem en les sentències 324/2017, de 8 de maig i 554/2017, de 12 de juliol, doncs la primera confirma l'absolució pel delictes de l'article 172 ter CP, mentre la segona confirma la condemna en un cas objectivament menys greu per considerar que, mentre en el primer cas no s'ha produït el resultat típic, sí que ha esdevingut en el segon sobre la base que el tipus del delictes en qüestió està molt enganxat als perfils i circumstàncies concretes del cas.

Per evitar tals contradiccions proposa que seria desitjable de *lege ferenda* una caracterització més taxativa del resultat propi del delictes. En aquest sentit, resultaria més adequada l'exigència que aquests comportaments causessin una limitació rellevant a alguns aspectes integrants de la llibertat d'obrar, de manera que es garantís la suficient entitat de la conducta intrusiva per doblegar la voluntat de la víctima, justificant-se així el mereixement de pena.

⁵¹ STS 4045/2021, de 4 de noviembre de 2021 - ECLI:ES:TS:2021:4045-, ponente Vicente Magro Servet.

⁵² VILLACAMPA ESTIARTE, C., “*Stalking*: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico”, Ed. Aranzadi, 2018, pág. 192-195.

En la mateixa línia, SÁNCHEZ BENÍTEZ⁵³ considera que convé modificar el precepte en aquest sentit, per sotmetre la realització del delictes a paràmetres objectius en comptes de dependre de la reacció que hagi tingut cada víctima individual. Amb aquest objectiu, planteja la substitució de la clàusula de resultat vigent “*alteració del desenvolupament de la seva vida quotidiana*” per l’expressió «*es derivi una situació objectiva d’alteració del desenvolupament de la seva vida quotidiana*»⁵⁴. Per tant, és partidari d’un enteniment restrictiu de la clàusula per tal d’evitar excessos punitius indesitjables que podrien conduir a la punició de conductes molestes però innòcues, que haurien de ser intranscendents per al dret penal.

També PASCUAL ALFARO⁵⁵ es pronuncia en relació amb la proporcionalitat entre la conducta de l’assetjador i la reacció de la víctima, afirmant que no es pot deixar un element del tipus en mans del comportament de la víctima, sinó que caldrà determinar si la conducta acreditada té prou aptitud per produir l’alteració experimentada per la víctima des d’un punt de vista objectiu. A més, destaca la dificultat que sovint es planteja per acreditar que la conducta ha alterat efectivament la vida quotidiana de la víctima, element que peca d’imprecisió. Tenint en compte que no totes les persones reaccionen de la mateixa manera davant d’aquest tipus d’agressions, la concurrència d’aquest requisit dependrà, en grau considerable, de la mateixa capacitat de resiliència de la víctima davant les pressions de què és objecte, però també del que, en cada cas, s’ha d’entendre per una alteració efectiva en l’activitat habitual de l’ofès.

2.2 Modalitats de conducta

Pel que fa a les modalitats comissives del delictes, entre els models d’incriminació del fenomen de *stalking* existents en Dret comparat, el legislador espanyol ha optat per la tipificació casuística dels comportaments que es poden trobar dins del patró conductual. En relació amb aquesta qüestió, el caràcter laxa de l’assetjament típic comporta una flagrant vulneració de les garanties del principi de legalitat, generant inseguretats jurídiques, ja que conductes de gravetat i tipologia molt variades són susceptibles d’encaixar en aquest delictes.

⁵³ SÁNCHEZ BENÍTEZ, C. a ABADÍAS SELMA, A.; SIMÓN CASTELLANO, P. (coordinadors): “Cuestiones penales a debate”, J.M. Bosh Editor, Barcelona, 2021.

⁵⁴ Clàusula similar es proposa per TAPIA BALLESTEROS, P., a *El nuevo delito de acoso o stalking*, Wolters Kluwer/Bosch, Hospitalet de Llobregat, 2016.

⁵⁵ PASCUAL ALFARO, C. a VILLACAMPA ESTIARTE, C.: “*Stalking*: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico”, Ed. Aranzadi, 2018.

Així, l'assetjament insistent i reiterat, determinant d'una alteració de la vida quotidiana, no pot derivar de qualsevol comportament, sinó que es concreta en la realització d'alguna de les següents conductes que enumera el mateix article 172 ter CP de forma oberta:

A) La vigili, la persegueixi o busqui la proximitat física.

En relació amb la primera de les modalitats de conducta, la presència d'actes de vigilància i persecució, que permetrien el control de les activitats diàries del subjecte passiu, enllaça amb la creació d'un clima ofensiu derivat de la inoportunitat y del caràcter no consentit. El problema, però, com bé apunta MATALLÍN EVANGELIO⁵⁶, gravita en relació amb el caràcter complex i indeterminat de tals conductes, de manera que es podria estar vulnerant el principi de legalitat. Així, per exemple, es qüestiona a partir de quina distància s'ha d'entendre que hi ha proximitat física.

A més també critica SÁNCHEZ BENÍTEZ⁵⁷ l'expressió del precepte vigent “*busqui la proximitat física*” no només per la seva indeterminació sinó perquè perseguir ja comprèn un acostament físic i perquè el verb “*buscar*” al·ludeix realment a una temptativa. En aquest últim sentit, afirma que la recerca de la proximitat implica un intent d'aproximació física, però no la seva consecució, i resulta criticable castigar una mena de temptativa amb la pena prevista per a la conducta consumada.

Finalment, és interessant el que apunta VILLACAMPA ESTIARTE⁵⁸ respecte d'aquesta modalitat comissiva, i és que alguns estudis empírics han demostrat que són precisament les víctimes que pateixen aquestes conductes les que pateixen una afectació més gran. Per aquest motiu, considera que seria racional plantejar-se que poguessin ser aquestes, i no totes les possibles modalitats de conducta integrants del *stalking*, les úniques que guanyessin rellevància penal. Tot i això, es correria el risc de deixar fora del tipus penal altres comportaments que poguessin ser igualment lesius de la llibertat d'obrar del subjecte, per la qual cosa és preferible limitar l'àmbit d'aplicació del precepte a través de la concreció adequada del resultat típic del delictes.

⁵⁶ MATALLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 ter CP)», en GONZALEZ CUSSAC, J.L. (Director) – MATALLÍN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadores): Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015.

⁵⁷ SÁNCHEZ BENÍTEZ, C. a ABADÍAS SELMA, A.; SIMÓN CASTELLANO, P. (coordinadors): “Cuestiones penales a debate”, J.M. Bosh Editor, Barcelona, 2021.

⁵⁸ VILLACAMPA ESTIARTE, C., “*Stalking*: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico”, Ed. Aranzadi, 2018, p. 189-192.

En resum, es tracta d'una expressió que vulneraria les exigències del principi de legalitat per la seva manca de precisió i el seu caràcter obert, i, pel que fa a la cerca de proximitat física, en tant podria subsumir-se en les conductes de vigilància i persecució, es podria pensar en la seva supressió.

B) Establís o intentés establir contacte amb ella a través de qualsevol mitjà de comunicació, o per mitjà de terceres persones.

En relació amb aquesta segona modalitat, tant MATALLÍN EVANGELIO com SÁNCHEZ BENÍTEZ critiquen l'equiparació punitiva dels actes de temptativa (intentés) i consumació (establís), el que comportaria una vulneració del principi de proporcionalitat. A més, tenint en compte que un intent de contacte no produeix la mateixa alteració en el desenvolupament a la vida quotidiana de la víctima que el contacte consumat, es planteja la supressió de la segona.

També VILLACAMPA ESTIARTE⁵⁹ afirma que aquesta modalitat es configura com una mena de tipus d'emprenedoria, ja que no requereix la presa de contacte efectiva amb la víctima, bastant la mera temptativa perquè s'entengui perfeccionat el delictes, equiparant així aquesta circumstància a la consumació. En aquest sentit, el fet d'equiparar la temptativa amb l'acció consumada podria donar lloc a una consideració penal asimètrica si no fos perquè els casos de temptativa de contacte difícilment satisfaran els requisits típics i, en concret, el resultat típic.

Per tant, aquesta temptativa de contacte prevista hauria de ser insistent i reiterada, i formar part d'una situació d'assetjament que produís una alteració del normal desenvolupament de la vida quotidiana de la víctima per guanyar rellevància penal, garantint així el mínim contingut d'injust exigible en la conducta.

C) Mitjançant l'ús indegut de les seves dades personals, adquirís productes o mercaderies, o contractés serveis, o feu que terceres persones s'hi posin en contacte.

En relació amb la tercera de les modalitats de conducta previstes, sembla donar resposta a conductes com l'anunci de serveis de naturalesa sexual suposadament oferts per la víctima, facilitant-ne les dades personals perquè possibles interessats puguin contactar amb ella o també a l'enviament de regals a la víctima mitjançant l'ús injust del seu nom i adreça, dels quals l'autor pogués tenir coneixement en virtut de la relació que va existir entre ells.

⁵⁹ VILLACAMPA ESTIARTE, C., «El proyectado delito de acecho: incriminación del *stalking* en Derecho penal español», Cuadernos de Política Criminal, núm. 109, época II, maig de 2013, p. 30.

Pel que fa a l'adquisició de productes o mercaderies i la contractació de serveis, MATALLÍN EVANGELIO⁶⁰ critica el possible encavalcament amb certs atemptats contra el patrimoni en la seva forma continuada, mitjançant l'ús indegut de dades personals. Posa com a exemple l'estafa de l'article 248 CP, afirmant que no es pot sancionar com a delicte autònom la lesió a la llibertat que ja es té en compte pel tipus patrimonial, doncs suposaria un *bis in idem*.

A més, en relació amb l'última de les precisions es pregunta per la finalitat de fer que terceres persones es posin en contacte amb la víctima, perquè en cas d'entendre que no n'hi ha i es tracta de simplement fer que terceres persones es posin en contacte amb aquesta, parlariem d'una "re tipificació" de l'apartat segon. Tot i l'absurd, considera que aquesta és la manera correcta d'interpretar la conducta objecte de tipificació, doncs d'altra manera, si entenguéssim que el contacte és amb la finalitat d'oferir serveis o productes, el màxim que aconseguirà el tercer és que la víctima, titular de les dades la cessió no consentida de les quals li ha permès contactar amb ella, adquireix productes o serveis, entenent que voluntàriament, el que considera una conducta innòcua i sense rellevància penal.

En sentit invers, seria preferible subsumir en aquesta conducta casos en què tercers contacten amb la víctima gràcies a la cessió no consentida de les dades d'aquesta per part de l'ofensor amb alguna finalitat com, per exemple, com bé apunta VILLACAMPA ESTIARTE⁶¹, pretendre l'oferta de serveis de naturalesa sexual.

Una altra qüestió interessant és que hi ha casos en què una única conducta dona lloc a què la víctima sigui molestada en una pluralitat d'ocasions per requeriments o intents de contacte per part de tercers, de manera que arriba a produir-se l'alteració a la seva vida quotidiana que exigeix el tipus penal. La circumstància que l'agressor utilitzi les dades de la víctima només en una o poques ocasions, sense l'element de reiteració i insistència que exigeix l'art. 172 *ter* CP, planteja dificultats per a la incardinació d'aquesta conducta en aquest precepte. En aquest sentit, seguint la interpretació estricta del precepte que realitza el Tribunal Suprem i per guardar fidelitat al principi d'intervenció mínima, s'hauria d'entendre que l'exigència de reiteració i insistència establerta en el tipus penal està referida, no a les conseqüències, sinó a l'acció i que,

⁶⁰ MATALLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 *ter* CP)», en GONZALEZ CUSSAC, J.L. (Director) – MATALLÍN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadoras): Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015.

⁶¹ VILLACAMPA ESTIARTE, C., "Stalking: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico", Ed. Aranzadi, 2018 p. 189-192.

per tant, per a l'aplicació de la figura cal que l'ús de dades personals a més d'indegut sigui reiterat.

D) Atempti contra la seva llibertat o contra el seu patrimoni, o contra la llibertat o el patrimoni d'una altra persona propera a ella.

En relació amb aquesta quarta modalitat, part de la doctrina ha criticat la seva indeterminació, ja que suposa la introducció d'una clàusula oberta en contra del reu⁶², resultant punible qualsevol atemptat contra la llibertat i el patrimoni d'una persona o subjecte pròxim a aquesta. En aquest sentit, podríem parlar inclòs de criminalització de la molèstia per l'extrema falta de concreció dirigida a tipificar tot allò que molesti encara que no tingui caràcter lesiu. Tot i això, aquesta qüestió quedaria en principi solucionada amb l'exigència del resultat típic d'alteració del normal desenvolupament de la vida quotidiana de la víctima.

També ha estat objecte de controvèrsia per no incloure altres béns jurídics com la salut o la vida, ja que no seria d'estranyar que en molts casos el subjecte actiu elevés el grau de violència en les seves conductes.

D'acord amb GALDEANO SANTAMARÍA⁶³, les conductes descrites per l'art.172 ter s'han d'entendre en el sentit que no puguin constituir *per se* un delictes perquè llavors serien constitutives de tal delictes, no de *stalking*. Precisament l'autora posa com a exemple els atemptats contra el patrimoni, que haurien de circumscriure's atenent a aquesta lògica a apropiacions d'ús, com ara apoderar-se'n temporalment d'un mòbil per després tornar-lo.

D'altra banda, VILLACAMPA ESTIARTE⁶⁴, en relació amb l'atemptat contra el patrimoni, adverteix que, com que no es tracta d'un bé jurídic de caràcter personalíssim, és necessària l'existència d'una lesivitat intrínseca més gran per produir una limitació efectiva de la llibertat d'obrar del subjecte passiu.

A més, és interessant tenir en compte, en relació a aquesta última modalitat, que una modificació recent d'aquest primer apartat per la disposició final 2.2 de la Llei Orgànica 1/2023, de 28 de febrer ha fet que l'agregant de víctima en una situació de vulnerabilitat especial per raó de la seva edat, malaltia, discapacitat o per qualsevol altra circumstància, s'uneixi a aquesta

⁶² MATALLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 ter CP)», en GONZALEZ CUSSAC, J.L. (Director) – MATALLÍN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadoras): Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015.

⁶³ GALDEANO SANTAMARÍA, A. «Acoso-stalking: art. 172 ter» a GARCÍA ÁLVAREZ, J. (director): Estudio Crítico Sobre el Anteproyecto de Reforma Penal de 2012, Tirant lo Blanch, Valencia, 2013, pág.574.

⁶⁴ VILLACAMPA ESTIARTE, C., “*Stalking*: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico”, Ed. Aranzadi, 2018, p. 189-192.

quarta modalitat entenent així que aquesta agreujant no és genèrica per totes les modalitats de conducta sinó que només actuaria respecte de la quarta.

3. SUBJECTES I TIPUS SUBJECTIU

El delictes d'assetjament de l'article 172 ter CP és un delictes comú, per la qual cosa qualsevol persona pot ser tant subjecte actiu com subjecte passiu d'aquest, qüestió que s'infereix de l'expressió utilitzada pel legislador “*el que [...]*”. Tot i això, és interessant fer una breu aproximació pel que fa al gènere predominant entre els *stalkers* i les víctimes d'aquest delictes. En aquest sentit, VILLACAMPA ESTIARTE⁶⁵ destaca que les investigacions sobre el fenomen, tant sobre població general com sobre població universitària, assenyalen una majoria de victimaris homes, mentre que, en relació amb el subjecte passiu, el percentatge de víctimes de sexe femení és major.

Quant al tipus subjectiu, unànimement en la doctrina s'ha considerat el delictes de *stalking* com un delictes dolós, sense que hi càpiga la seva comissió imprudent. Així, el subjecte actiu ha de ser conscient de l'afectació que té la seva conducta en la vida quotidiana del subjecte passiu, sent importants tant l'element volitiu, i per tant parlariem d'un dol directe, com l'element de representació del resultat, i, per tant, parlariem de dol eventual. A més, l'article 34 del Conveni d'Istanbul, en referir-se a la conducta d'assetjament, exigeix que aquests fets es cometin de forma intencionada, raó de més per entendre que es tracta d'un delictes dolós.

4. SUBTIPUS AGREUJATS

El precepte actual preveu dos subtipus agreujats, a saber: en l'apartat primer, referit a l'especial vulnerabilitat de la víctima i en l'apartat segon, recollit de manera genèrica i relatiu a la seva relació amb l'autor.

Abans d'entrar a analitzar-los, és important fer menció de la Modificació de l'apartat 1 de l'article 172 ter per la disposició final 2.2 de la Llei Orgànica 1/2023, de 28 de febrer, per mitjà de la qual l'agreujant referida a l'especial vulnerabilitat de la víctima va deixar de referir-se a totes les modalitats per passar a ser una agreujant específica per a l'última de les modalitats de conducta. Aquesta dicta com segueix: “*Quan la víctima estigui en una situació de vulnerabilitat*

⁶⁵ VILLACAMPA ESTIARTE, C., “*Stalking: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico*”, Ed. Aranzadi, 2018, p. 142

especial per raó de la seva edat, malaltia, discapacitat o per qualsevol altra circumstància, s'imposarà la pena de presó de sis mesos a dos anys”.

Tenint en compte aquesta modificació, caldrà adaptar el que s'ha anat formulant en la doctrina a aquesta nova condició de l'agreujant referida a l'especial vulnerabilitat de la víctima.

Com a crítica a la primera agreujant, MATALLÍN EVANGELIO⁶⁶ sosté que aquesta, per evitar superposicions amb la segona agreujant, haurà d'excloure del seu àmbit d'aplicació a qualsevol dels subjectes citats en l'article 173.2 CP, que s'integraran en l'àmbit d'actuació de l'agreujant del número 2 de l'article 172 ter CP. A més, destaca el caràcter innecessari d'aquesta agreujant en tant existeix l'agreujant genèrica d'abús de superioritat de l'article 22 CP.

En sentit similar, SÁNCHEZ BENÍTEZ⁶⁷ també fa referència als possibles problemes de superposició entre ambdós subtipus, pensant, per exemple, en una víctima especialment vulnerable que a més sigui descendent de l'autor. Com a solució proposa la unificació d'ambdós subtipus en un únic apartat, concretant a més la supressió de la pena de treballs en benefici de la comunitat, per constituir una sanció que en alguns casos pot ser més beneficiosa que la pena de presó, resultant el tipus agreujat a la pràctica un tipus privilegiat.

També VILLACAMPA ESTIARTE⁶⁸ considera aquesta estratificació bipartida inadequada en consideració a la diferent sanció penal aplicable i als problemes que podria comportar el fet que la víctima fos una persona especialment vulnerable que a més es trobés entre les persones esmentades a l'art. 173.2 CP, sobretot quan de la inclusió de la víctima en una circumstància o altra també depengui el règim de perseguibilitat del delictes, qüestió que matisaré posteriorment. Així, afirma que la millor opció consistiria en la previsió d'un sol nivell d'agreujament que permetés incloure tots dos supòsits.

En relació amb la segona agreujant derivada de l'existència d'un vincle familiar o afectiu entre els subjectes del delictes, també MATALLÍN EVANGELIO la titlla d'innecessària pel possible encavalcament amb l'article 173.2 CP, ja que la vigilància reiterada i insistent, la cerca de proximitat física, contacte... o qualsevol altra de les conductes realitzada en l'àmbit de la relació

⁶⁶ MATALLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 ter CP)», en GONZALEZ CUSSAC, J.L. (Director) – MATALLÍN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadores): *Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015*, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015.

⁶⁷ SÁNCHEZ BENÍTEZ, C. a ABADÍAS SELMA, A.; SIMÓN CASTELLANO, P. (coordinadors): “Cuestiones penales a debate”, J.M. Bosh Editor, Barcelona, 2021.

⁶⁸ VILLACAMPA ESTIARTE, C., “*Stalking*: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico”, Ed. Aranzadi, 2018, p. 195-197.

familiar o domèstica de l'article 173.2 CP poden generar la situació de violència física o psíquica pròpia d'aquest últim precepte. A més, la pena de l'article 172 *ter* 2 és menor que la prevista pels supòsits de l'article 173.2, per la qual cosa, amb l'aplicació d'aquest últim precepte, s'evitaria privilegiar l'assetjament personal agreujat per la relació afectiva o familiar.

En sentit positiu es pronuncia el Tribunal Suprem⁶⁹ en entendre que el legislador en incloure aquesta especialitat dins del tipus penal bàsic, per la especial situació de dominació o prevalença de l'agressor sobre la víctima, ho va fer amb *perspectiva de gènere*. Així, considera que els actes d'assetjament en casos de parella o ex parella s'han d'observar amb cautela i cura, davant la possibilitat d'una elevació de l'estat de risc de la víctima i la possibilitat d'un salt qualitatiu en la seva gravetat.

En resum, és clar que la doctrina no comparteix la decisió legislativa de previsió de dos nivells d'agreujant, especialment per qüestions de superposició i penalitat, sent la solució proposada de manera generalitzada la unificació d'ambdós supòsits en un sol nivell d'agreujant.

5. CLÀUSULA CONCURSAL, PENA I PERSEGUIBILITAT

L'apartat tercer de l'article 172 *ter* CP preveu una modalitat de concurs real entre els delictes que haguessin concretat els actes d'assetjament i el mateix delicte de *stalking*. Aquesta clàusula concursal ha sigut objecte de nombroses crítiques per part de la doctrina en tant aquesta vulnera el principi *non bis in idem* amb la seva aplicació. Cal recordar que aquest principi impedeix sancionar dos cops pels mateixos fets a un mateix subjecte, exigint per a la seva aplicació identitat subjectiva, fàctica i de fonament.

Així, MATELLÍN EVANGELIO⁷⁰ fa referència a la possible vulneració del principi *non bis in idem* en casos en què alguns dels actes siguin d'amenaça o coaccions, ja que s'estaria sancionant individualment per un dels tipus d'amenaça o coaccions i separatament per la seva realització reiterada i insistent per assetjament, imposant ambdues penes tot i lesionar el mateix bé jurídic. A més a més, adoptant una postura més radical al respecte, afirma que l'exigència de sanció conjunta per cadascun dels delictes que es realitzen amb els diversos actes constitutius d'assetjament, en la seva consideració aïllada i en la seva reiteració, plantejaria en tot cas un

⁶⁹ STS 4045/2021, de 4 de novembre de 2021 - ECLI:ES:TS:2021:4045-, ponente Vicente Magro Servet.

⁷⁰ MATELLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 *ter* CP)», en GONZALEZ CUSSAC, J.L. (Director) – MATELLÍN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadores): Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015, p. 590.

bis in idem, doncs la conducta del subjecte s'està valorant dues vegades: una per l'acte individual que contribueix a la producció del resultat típic d'alteració del desenvolupament de la vida quotidiana, i una altra per la seva realització insistent i reiterada, productora del mateix resultat, cosa que resulta inadmissible.

Partint de la mateixa línia, BAUCELLS LLADÓS⁷¹ proposa una solució a aquesta problemàtica afirmant que el delictes d'assetjament és un delictes contra la llibertat i les seves relacions amb els delictes singularment comesos haurien de resoldre's apreciand un concurs de lleis a resoldre conforme els principis establerts a l'article 8 C.P. En aquest sentit, hi hauria una progressió delictiva i qualsevol actuació que tingués autonomia per constituir un altre delictes hauria de ser o bé absorbida per l'article 172 ter CP, o bé pel delictes a què se li imposi més pena. En cas contrari, estaríem davant de supòsits de vulneració del *non bis in idem*. En el mateix sentit, GALDEANO SANTAMARÍA⁷², qui precisament es recolza en Baucells Lladós, advoca per la supressió d'aquesta clàusula.

Des d'una postura menys radical, TAPIA BALLESTEROS⁷³ considera absolutament inadmissible sancionar, per una banda, les amenaces i coaccions dutes a terme a través de vigilància, persecució, cerca de proximitat física, establiment de contacte o intent del mateix mitjançant un mitjà de comunicació o de terceres persones a través del atemptat contra la llibertat i, per altra banda, també el delictes d'assetjament, doncs el bé jurídic i, per tant, el fonament dels dos delictes és el mateix, i sempre que hi hagués a més identitat en els fets i en els subjectes constituiria una vulneració al principi *non bis in idem*. D'aquesta manera, no descartaria l'aplicació de la clàusula en casos en què no es donessin tals requisits.

Tampoc no descarta la possible existència de concurs de delictes VILLACAMPA ESTIARTE⁷⁴, si bé adopta una posició restrictiva al respecte. Aquesta autora proposa que en haver-se introduït una clàusula concursal que deixa expedita la via del concurs de delictes de manera indiscriminada, s'hauria de pensar en la inclusió d'una clàusula en què, admetent-se que el tipus contemplat a l'art. 172 ter CP pugui entrar en concurs de delictes amb els il·lícits penals

⁷¹ BAUCELLS LLADÓS, J., «La irreflexiva criminalización del hostigamiento en el proyecto de Código Penal», *Revista General de Derecho Penal*, ISSN-e 1698-1189, N.º. 21, 2014, p. 14.

⁷² GALDEANO SANTAMARÍA, A., «Acoso-stalking: art. 172 ter», a GARCÍA ÁLVAREZ, J. (director): *Estudio Crítico Sobre el Anteproyecto de Reforma Penal de 2012*, Tirant lo Blanch, Valencia, 2013, p. 572-574.

⁷³ TAPIA BALLESTEROS, P., en *El nuevo delito de acoso o stalking*, Wolters Kluwer/Bosch, Hospitalet de Llobregat, 2016, cit pàg. 187-188.

⁷⁴ VILLACAMPA ESTIARTE, C., «Stalking: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico», Ed. Aranzadi, 2018, p. 195-197.

en què s'hagin concretat els actes d'assetjament, s'exceptuï de tal possibilitat a aquells que en essència atemptin contra la llibertat d'obrar, doncs l'afirmació del concurs de delictes amb el de *stalking* podria suposar la infracció del principi *non bis in idem*. D'acord amb aquestes reflexions, s'hauria d'apreciar un concurs de lleis entre el delicte d'assetjament i els delictes d'amenaques i coaccions que eventualment es cometin. De la mateixa manera MUÑOZ CONDE⁷⁵ planteja optar per una interpretació restrictiva de la clàusula mitjançant la seva aplicació únicament en aquells supòsits en què no es produeixi una vulneració del principi *non bis in idem*.

En conclusió, la qüestió de la clàusula concursal planteja importants dubtes en la doctrina que graviten entorn la possible vulneració del principi *non bis in idem*. A aquests efectes, és rellevant tenir en compte que, per la naturalesa variada de les possibles conductes constitutives. en conjunt, d'un delicte de *stalking*, seran també molt variats els delictes que puguin concórrer amb aquests.

Tenint en compte que, per la configuració del delicte de *stalking*, habitualment serà el mateix fet que constituirà dos o més delictes, difícilment podrem apreciar un concurs real de delictes com el previst per la clàusula concursal de l'article 172 ter CP en relació amb aquelles conductes que puguin ser constitutives de delictes que protegeixin el mateix bé jurídic, qüestió precisament vedada per l'article 77 del Codi Penal, doncs es veuria vulnerat el principi *non bis in idem*. Per tant, interessa la proposta de part de la doctrina en relació amb l'apreciació d'un concurs de lleis entre el delicte de *stalking* i aquells altres delictes que atemptin contra la llibertat d'obrar, doncs la sanció aplicable per un d'ells serà suficient per abastar la total significació antijurídica del comportament punible, qüestió que es resoldrà conforme als principis de l'article 8 CP, i d'aquesta manera s'evitarà atemptar contra al principi *non bis in idem*. No obstant això, pel que fa a la resta de delictes que puguin entrar en concurs amb el delicte de *stalking*, sí que serà factible l'aplicació de la clàusula concursal de l'article 172 ter CP.

Pel que fa a la penalitat, pel tipus basic el legislador preveu la pena de presó de tres mesos a dos anys o multa de sis a vint-i-quatre mesos. En relació amb els subtipus agreujats, és de destacar que, respecte de l'agreujant de l'última de les modalitats de conducta, a saber: quan la

⁷⁵ MUÑOZ CONDE, F., Derecho Penal. Parte Especial, 20a Edición, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015, p. 147.

víctima estigui en una situació d'especial vulnerabilitat per raó de l'edat, la malaltia, la discapacitat o per qualsevol altra circumstància, la pena s'eleva a presó de sis mesos a dos anys, mentre en relació amb l'agreujant prevista per a quan la víctima sigui alguna de les persones a què fa referència l'apartat 2 de l'article 173, la pena prevista serà de presó d'un a dos anys, o feines en benefici de la comunitat de seixanta a cent vint dies.

Finalment, pel que fa al règim de perseguibilitat, el *stalking* és un delictes semipúblic, doncs l'apartat 4 de l'art. 172 ter del CP exigeix la denúncia de la persona ofesa o del seu representant legal per poder perseguir els fets constitutius d'assetjament. Tot i així, en l'apartat segon del mateix article, es preveu una excepció pels casos esdevinguts respecte d'alguna de les persones de l'article 173, apartat 2, del Codi Penal, per la que no s'exigeix presentació de denúncia. Aquesta singularitat obeeix a la persecució d'ofici dels delictes vinculats amb la violència de gènere o domèstica, excepció que resulta lògica tenint en compte l'especial vincle que hi ha entre les parts, el qual pot suposar una intensa pressió psicològica.

En relació amb aquest requisit de perseguibilitat de denúncia de la persona ofesa o del seu representant legal, SÁNCHEZ BENÍTEZ⁷⁶ planteja una modificació per excloure'n l'aplicació, no només en els supòsits en què l'ofès sigui alguna de les persones a què es refereix l'apartat 2 de l'article 173, sinó també en els casos en què l'ofès sigui un menor d'edat o una persona especialment vulnerable o quan els fets es facin en presència de menors. Això es justificaria per l'especial vulnerabilitat de la víctima i la seva relació amb l'autor, circumstàncies que a la pràctica poden dificultar la interposició de la denúncia. Tot i així, en virtut de la previsió de l'article 105.2 LECrim, en el cas de menors i persones amb discapacitat serà suficient la denuncia del Ministeri Fiscal, per la qual cosa mancaria de sentit la crítica de l'autor.

6. EL NOU APARTAT CINQUÈ: LA SUPLANTACIÓ D'IDENTITAT A INTERNET

És interessant fer menció separada del nou apartat cinquè que fou introduït, amb efectes des de el 7 d'octubre de 2022, per la disposició final 4.4 de la Llei Orgànica 10/2022, de 6 de setembre, dictant com segueix: *“El que, sin consentimiento de su titular, utilice la imagen de una persona para realizar anuncios o abrir perfiles falsos en redes sociales, páginas de contacto o cualquier*

⁷⁶ SÁNCHEZ BENÍTEZ, C. a ABADÍAS SELMA, A.; SIMÓN CASTELLANO, P. (coordinadors): “Cuestiones penales a debate”, J.M. Bosh Editor, Barcelona, 2021.

medio de difusión pública, ocasionándole a la misma situación de acoso, hostigamiento o humillación, será castigado con pena de prisión de tres meses a un año o multa de seis a doce meses”.

A més, recentment ha sigut modificat per la disposició final 2.2 de la Llei Orgànica 1/2023, de 28 de febrer amb la previsió d'una agreujant en cas de víctima menor d'edat o persona amb discapacitat. Així, la redacció seguiria amb la següent previsió: *“Si la víctima del delito es un menor o una persona con discapacidad, se aplicará la mitad superior de la condena”.*

Això obeiria a les previsions de l'article 46 del Conveni d'Istanbul, que sol·licita en la seva lletra d) que es prengui en consideració com a circumstància agreujant *«que el delictes s'hagi comès contra o en presència d'un menor».*

El present constitueix un d'aquests múltiples supòsits en què el legislador aprofita una llei orgànica per introduir una alteració del text punitiu que passa desapercebuda. Així, amb aquest nou apartat es criminalitzaria la coneguda com a suplantació d'identitat a internet.

En relació amb aquest, és interessant recordar que l'article 401 del Codi Penal⁷⁷ tipifica com a delictes la usurpació de l'estat civil. Respecte d'aquest delictes, el Tribunal Suprem⁷⁸ ha insistit en que no n'hi ha prou amb una suplantació momentània i parcial, sinó que cal continuïtat i persistència, i assumptió de la total personalitat aliena amb exercici dels seus drets i accions del seu *“status”* familiar i social, pel que actes de suplantació puntual i parcial amb la intenció de fustigar, humiliar o assetjar la víctima, no encaixaven en aquest tipus. Per tant, si bé el delictes de suplantació d'identitat de l'article 401 CP té plena vigència, aquest s'aplica en supòsits en què s'assumeix la total personalitat aliena, raó per la qual ha sigut necessària la introducció d'una nova disposició per a tipificar conductes de suplantació d'identitat no tant extrema i amb altres motivacions.

Així, des de l'entrada en vigor del nou precepte, també resulta punible la suplantació d'identitat mitjançant la creació d'anuncis i perfils falsos a les xarxes socials, ocasionant a la víctima una situació d'assetjament, fustigació o humiliació.

Tot i que aquest nou precepte sembla emplenar el buit legal deixat per l'article 401 CP, és important recordar que es tracta d'un article emmarcat dins del Títol VII al Capítol III (*“De les*

⁷⁷ Artículo 401 CP: el que usurpare el estado civil de otro será castigado con la pena de prisión de seis meses a tres años.

⁷⁸ STS 669/2009, de 1 de juny de 2009, - ECLI:ES:TS:2009:396- ponent Julian Artemio Sánchez Melgar.

coaccions”). Per tant, com indica la seva ubicació, no deixa de ser una modalitat d'entre les diferents variants d'assetjament, circumstància que el fa ser notablement distingit, per la seva pròpia naturalesa, del delictes de suplantació de l'estat civil ubicat en el Títol XVIII (“De les falsedats) al Capítol IV relatiu a la usurpació de l'estat civil.

Finalment, en ocasió d'aquest nou apartat cinquè, s'ha afegit una agreujant per casos en què la víctima sigui menor d'edat o persona amb discapacitat. Aquesta modificació, introduïda per la disposició final 2.2 de la Llei Orgànica 1/2023, de 28 de febrer, atén al previst per l'article 46 del Conveni d'Istanbul, que sol·licita a la lletra d) que es prengui en consideració com a circumstància agreujant «*que el delictes s'hagi comès contra o en presència d'un menor*».

CAPÍTOL III: LA INCORPORACIÓ DEL DELICTES DE *STALKING* AL CODI PENAL ESPANYOL

La introducció d'una tipificació específica del fenomen del *stalking* ha sigut un encert, especialment tenint en compte la incapacitat que presentaven els tipus penals tradicionals per donar cobertura penal a aquest tipus de situacions. Així, l'article 172 ter CP ha vingut a omplir un buit legislatiu per a donar una resposta penal a comportaments que, individualment considerats, potser són innocus però que, contemplats conjuntament, suposen una agressió que s'ha considerat mereixedora de retret penal, sancionant d'aquesta manera la violència de conductes que afectaven greument a les víctimes i que no obtenien una resposta penal adequada.

La principal conseqüència, i la més lògica, d'aquesta incorporació es que els tribunals han deixat d'acudir a altres figures delictives, per tal de sancionar aquestes conductes, en disposar ara d'un tipus específic. Atenent principalment a la seva ubicació sistemàtica entre els delictes contra la llibertat, concretament com a modalitat de coaccions, és clar que està molt emparentat amb aquesta figura delictiva, raó per la qual aquest retret penal eventualment podia tenir lloc a través de preexistents figures delictives. No és menys cert, però, que els límits d'aquestes impedièren actuar penalment o obligaven a estendre, més enllà del que autoritza el principi de legalitat, el seu àmbit d'aplicació.

Així, no només la figura de les coaccions, sinó també les amenaces, van ser un recurs freqüent al qual van acudir els tribunals per declarar el caràcter delictiu de comportaments constitutius d'assetjament, però són els límits propis d'aquests tipus delictius els que van determinar la necessitat de crear una nova figura delictiva, tot i ser molt propera a totes dues amb què comparteix bé jurídic objecte de protecció.

Un clar exemple d'aquest recurs al delictes de coaccions per condemnar conductes que avui dia constituïrien un delictes d'assetjament seria la SAP NA 249/2005⁷⁹, de 9 de març de 2005, en què el tribunal refereix que la conducta de l'acusat posseeix una entitat bastant per integrar la figura penal del delictes de coaccions, justificant-ho amb què, a partir dels actes de violència psíquica que l'acusat va exercir, va intentar obligar-la a acceptar una relació que ella no desitjava i que expressament havia rebutjat i, per tant, compel·lir-la a fer alguna cosa que no volia, configurant una situació d'assetjament en què es limita significativament la capacitat de desenvolupament vital d'una persona, que coarta la seva llibertat i obliga, atès el temor que produïa aquesta situació, a efectuar canvis importants en la seva vida quotidiana, a saber: deixar de sortir, o fer-ho acompanyada pels seus pares, limitar la seva relació amb els seus amics, i veient-se obligada a portar el telèfon mòbil a l'escola. És interessant com aquesta descripció que fa el tribunal conté molts dels elements més transcendents i característics de l'actual tipus de l'article 172 ter CP.

La forçada subsumpció efectuada pels tribunals de conductes d'assetjament en el tipus de coaccions en moltes ocasions plantejava problemes en relació amb el medi comissiu d'aquest delictes, que habitualment mancava en els actes d'assetjament. Per tal de justificar aquesta tasca, els tribunals es recolzaven en un concepte “*espiritualitzat*” de violència. En fa una definició la STS 214/2011⁸⁰, establint que s'entenia que la violència podia ser tant física com moral, aquesta última a través d'una intimidació personal i, inclòs, a través de les coses, sempre que d'alguna manera afecti la llibertat d'obrar o a la capacitat d'actuar del subjecte passiu. A més, els tribunals sovint arribaven a prescindir totalment del requisit de violència, considerant coaccions punibles qualsevol privació il·legítima de drets aliens no subsumible en cap altre tipus delictiu⁸¹, com va succeir amb els casos d'assetjament o *stalking* abans de la seva tipificació per l'article 172 ter CP.

Una segona conseqüència de la tipificació del *stalking* al Codi Penal Espanyol és les dificultats que ha comportat la seva aplicació en tractar-se majoritàriament de conductes innòcues les que en conjunt acaben configurant un patró delictiu. Així, ha sigut tot un repte pels tribunals cercar el balanç entre els principis d'intervenció mínima i *ultima ratio* del dret penal i la protecció del bé jurídic de la llibertat.

⁷⁹ SAP NA 249/2005, de 9 de marzo de 2005 - ECLI:ES:APNA:2005:249, ponente Aurelio Herminio Vila Dupla.

⁸⁰ STS 214/2011, de 3 de marzo de 2011 - ES:TS:2011:1859, ponente Adolfo Prego de Oliver Tolivar, FJ.2.

⁸¹ RAGUÉS I VALLÈS. R “Delitos contra la libertad” a SILVA SANCHEZ, J.M. (director): Lecciones de derecho penal. Parte especial, Atelier, Barcelona, 2019, p. 107-112.

Així, tot i que fou escaient la tipificació del *stalking* per donar resposta a totes aquelles situacions d'assetjament que no podien subsumir-se efectivament en cap dels delictes preexistents, és cert que el legislador ha utilitzat termes molt flexibles i abstractes en el si del delicte de *stalking*, per la qual cosa, per guardar fidelitat al principi d'intervenció mínima, serà necessari per als tribunals acomplir una tasca d'autocontenció, doncs només des d'un enteniment restrictiu s'evitaran excessos punitius que podrien conduir a la punició de conductes molestes però innòcues, les quals haurien de ser en tot cas intranscendents pel dret penal. És important recordar que el delicte de l'article 172 ter no configura un dret a no ser molestat o a apartar als altres de la pròpia vida, sinó que, tenint en compte que es tracta d'un delicte contra la llibertat, la seva aplicació ha d'exigir una greu pertorbació causal de la vida diària, avaluable objectivament, que, a més, ha de complementar-se amb l'exigència d'un mínim contingut lesiu per al bé jurídic protegit.

En aquesta línia, una qüestió que podríem plantejar és que potser haurien de ser únicament aquelles conductes que suposen una aproximació física a la víctima les que haurien de guanyar rellevància penal, especialment perquè aquestes són les que causen una afectació més clara a la víctima basant-nos en l'experiència empírica. Això no obstant, contornejar massa els límits del delicte podria comportar el risc d'incapacitar el tipus penal per donar cabuda a un altre tipus de conductes no físiques, però igualment lesives de la llibertat de la persona, raó per la qual, tal com ha fet el legislador, és més convenient limitar l'abast del mateix a través del resultat típic.

És en aquest sentit que la configuració d'aquest resultat és molt important i, pot ser, que es conformi com "*alteració del normal desenvolupament de la vida quotidiana*" no sigui la fórmula més adequada per filtrar les conductes que comporten una real afectació a la llibertat d'obrar ni, en conseqüència, per justificar el mereixement de pena, tenint en compte els problemes d'interpretació que, com hem vist, genera.

Per concloure aquest apartat cal destacar la importància de que el *stalking* disposés d'un espai propi i independent dins del nostre ordenament, doncs, encara que aquest retret penal eventualment podia tenir lloc a través de preexistents figures delictives, els límits d'aquestes impedièn, en nombroses ocasions, actuar penalment, o bé obligaven a estendre, més enllà del que autoritza el principi de legalitat, el seu àmbit d'aplicació. Així i tot, tenint en compte que el principal inconvenient de moltes de les conductes que configuren el delicte d'assetjament és que es tracta de comportaments socialment acceptats i innocuus, en virtut del principi d'intervenció mínima serà important realitzar una interpretació restrictiva dels elements configuradors del tipus per tal d'evitar el càstig de conductes intranscendents pel dret penal.

Per tant, tot i els dubtes que pot generar el nou precepte, es pot afirmar que s'ha fet vessar una llacuna i s'ha posat fi a conductes que potser no tenen la visibilitat d'una agressió física però no per això deixen de suposar una situació greu per als destinataris.

CONCLUSIONS

De l'anàlisi del tipus és possible extreure una sèrie de conclusions respecte de la incorporació del delictes de *stalking* a través de l'article 172 ter del Codi Penal i respecte de la redacció i característiques definitòries que el legislador ha utilitzat per tipificar aquesta conducta.

La introducció d'una tipificació específica del fenomen del *stalking* ha vingut a omplir un buit legislatiu important i ha sigut escaient tenint en compte les dificultats que presentaven altres tipus penals preexistents per a donar resposta a aquestes conductes. Així, la incorporació al nostre ordenament de l'article 172 ter CP ha permès sancionar la violència de conductes que afectaven greument a les víctimes i que no obtenien una resposta penal adequada. Cal destacar que l'assetjament és un fet molt greu, doncs canvia la vida de la víctima i el seu comportament amb si mateixa i amb els altres davant del lògic increment de les precaucions i les prevencions que ha de prendre per evitar un atac greu de l'assetjador. Així, aquesta desconeix quin serà el següent pas de l'assetjador, i això li genera més por i més inquietud, intranquil·litat i temor en no saber fins on està disposat a arribar l'assetjador. És clar que aquesta situació repressiva de la llibertat de la víctima com a individu no pot quedar al marge del retret penal.

En relació amb la ubicació sistemàtica del delictes de *stalking*, si bé és cert que és apropiada la seva ubicació entre els delictes contra la llibertat, potser la seva situació concreta en el Capítol III "De les coaccions" és discutible. El Títol III del Llibre II del Codi Penal es divideix en tres capítols, i potser hauria estat més encertat crear un Capítol IV rubricat "De l'assetjament", informant-se precisament que, tot i no constituir aquest delictes una modalitat de coaccions, és una figura molt propera amb què comparteix la finalitat de protegir la llibertat.

Centrant-nos ja en la conducta típica, la seva regulació jurídica haurà de respectar els elements que configuren el fenomen de *stalking* i sobre els quals s'assenta el consens tant en l'àmbit doctrinal com en la comunitat científica. Així, els factors dels quals la descripció del tipus no hauria de prescindir són: 1. La presència d'un patró de conducta intrusiu i de persecució obsessiva integrat per actes d'aproximació, persecució, comunicació o vigilància individualitzats respecte d'una persona, 2. L'absència d'antuència de la víctima, i, 3. La idoneïtat potencial per generar una situació d'angoixa o por raonable a la víctima.

En primer lloc, l'exigència d'insistència i reiteració respecte dels actes d'aproximació, persecució, comunicació i vigilància descrits en el tipus, respectaria la primera premissa del *stalking*, a saber: que es tracti d'un patró de conducta de persecució obsessiva. D'aquesta manera, tenint en compte la naturalesa dels actes que conjuntament podrien ser constitutius d'assetjament, es garanteix que conductes innòcues quedin al marge del dret penal. És evident que el caràcter imprecís d'aquests adjectius ha generat problemes d'interpretació en la doctrina, però en l'àmbit jurisprudencial s'ha aconseguit salvar aquestes qüestions.

En segon lloc, un desencert que es pot percebre és l'absència de referència a l'execució de les conductes "*en contra de l'anuència de la víctima*". Tot i que de la redacció del tipus, amb la incorporació del vocable "*assetjament*" a la descripció de la conducta típica, es pot desprendre la necessitat d'absència de consentiment, tenint en compte les dificultats que ha suposat definir el concepte d'assetjament, seria recomanable incloure aquesta menció per tal d'aclarir que l'acció ha de ser perpetrada en contra del desig de la víctima. A aquests efectes, és interessant tenir en compte que en la tipificació de la suplantació d'identitat en l'apartat cinquè, com a modalitat d'assetjament, s'ha previst expressament aquest requisit de manca de consentiment del titular, raó de més per incloure'l en la redacció del tipus de *stalking*.

En últim lloc, amb l'exigència d'un resultat d'alteració del normal desenvolupament de la vida quotidiana de la víctima es donaria cabuda al tercer dels elements definitoris del *stalking*, puix que en tant que aquesta conducta serà idònia per generar una sensació de por raonable a la víctima, aquesta es veurà obligada com a resposta a alterar els seus hàbits per atenuar aquesta situació d'angoixa o temor. La problemàtica que genera la valoració d'aquest resultat típic també ha generat un important revolt en la doctrina que el Tribunal Suprem ha salvat amb la incorporació d'un test objectiu-subjectiu. Tot i això, per tal d'evitar que una resposta desproporcionada sigui determinant d'una condemna per aquest delictes, fent així que de conductes innòcues se'n derivi una resposta penal, potser seria més adequat precisar l'objectivitat amb la qual s'ha de valorar aquest resultat típic, garantint així l'entitat suficient de la conducta per doblegar la llibertat de la víctima.

Cal destacar també, respecte de la clàusula "*falta d'autorització legítima*", la qual ha generat més dubtes que utilitat, que convindria que el legislador prescindís d'aquesta tenint en compte que la previsió setena de l'article 20 del Codi Penal ja incorpora una causa d'exempció de responsabilitat criminal que respondria al pretès per aquesta clàusula.

Pel que fa a les modalitats de conducta previstes pel tipus, tot i les diverses manifestacions de la doctrina assenyalant la imprecisió de la seva redacció i la possible vulneració del principi de legalitat, tenint en compte que, en la pràctica, no ha generat massa problemes i que, si aquestes s'acotessin, podria comportar limitacions absurdes en relació amb la subsumpció de determinades conductes de *stalking* en el tipus, no convé introduir cap modificació.

En relació amb els subtipus agreujats es valora positivament l'existència d'un tipus qualificat relatiu a les conductes de *stalking* expressives de la violència familiar i de gènere, atesa l'empíricament demostrada major afectació que aquest tipus de situacions causa en aquests supòsits. D'altra banda, pel que fa a l'agreujant referida a l'especial vulnerabilitat de la víctima, no estaria justificada la seva exclusiva aplicació només en relació amb l'última de les modalitats de conducta previstes pel tipus. Tot i això, tenint en compte la diferent penalitat aplicable i les possibles superposicions entre ambdues, convindria preveure un sol nivell d'agreujant que permetés incloure tots dos supòsits. A més, seria escaient la supressió de la previsió dels treballs en benefici de la comunitat com a possible pena per als supòsits agreujats, doncs constitueix una sanció que pot ser més beneficiosa que la pena de presó, per la qual cosa podria resultar el tipus agreujat, a la pràctica, un tipus privilegiat.

Respecte de la clàusula concursal prevista per l'apartat tercer de l'article 172 ter CP, convindria desplaçar la possibilitat que aquest tipus entrés en concurs de delictes amb aquells altres que atemptin contra la llibertat d'obrar per tal de respectar el principi *non bis in idem*. Això no obstant, més enllà d'aquesta precisió, no és necessari erradicar aquesta clàusula, doncs, respecte d'aquells altres delictes amb què no comparteixi bé jurídic, sí que serà possible l'apreciació d'un concurs de delictes.

En relació amb el règim de perseguibilitat previst per l'apartat quart de l'article 172 ter CP, que exigeix la denúncia de la persona ofesa o del seu representant legal, preveient una excepció pels casos esdevinguts respecte d'alguna de les persones de l'article 173.2 CP, si bé atenent a l'article 105.2 LECrim en el cas de menors i persones amb discapacitat serà suficient la denúncia del Ministeri Fiscal, convindria incorporar també de manera expressa en la redacció una excepció al règim de perseguibilitat per aquests casos per tal que el precepte sigui més clar.

Finalment, es valora positivament la introducció del nou apartat cinquè, que també ha vingut a omplir un buit legislatiu en relació amb la suplantació d'identitat a través de medis de difusió pública com internet, pràctica generalitzada que, fins ara, no comptava amb una resposta penal adequada.

BIBLIOGRAFIA

BAUCELLS LLADÓS, J., «La irreflexiva criminalización del hostigamiento en el proyecto de Código Penal», Revista General de Derecho Penal, ISSN-e 1698-1189, núm. 21, 2014.

GALDEANO SANTAMARÍA, A. «Acoso-*stalking*: art. 172 ter», a GARCÍA ÁLVAREZ (director): Estudio Crítico Sobre el Anteproyecto de Reforma Penal de 2012, Tirant lo Blanch, Valencia, 2013.

GARCÍA SEDANO, T., “El *stalking*.”, en La Ley Penal, núm. 123, 2016.

Informe al Anteproyecto de Ley Orgánica por la que se modifica la Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal.

Informe del Consejo Fiscal al Anteproyecto de Ley Orgánica por la que se modifica la Ley Orgánica 10/1995, de 24 de noviembre, del Código penal.

MARTÍN NÁJERA, P., “El nuevo delito de *stalking* del artículo 172 ter Código Penal.”, a Revista del Ministerio Fiscal, núm.1, 2016.

MATALLÍN EVANGELIO, Á., «Delito de Acoso (art. 172 ter CP)», a GONZALEZ CUSSAC, J.L. (director) – MATALLIN EVANGELIO, Á. y – GORRIZ ROYO, E. (Coordinadoras): Comentarios a la reforma del Código Penal de 2015, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015.

MULLEN, P.E.; PATHÉ, M.; PURCELL, R. i STUART, S. G.: "A study of stalkers", a American Journal of Psychiatry, núm. 156, 1999.

MUÑOZ CONDE, F., Derecho Penal. Parte Especial, 20a Edición, Tirant lo Blanch, Valencia, 2015.

National Violence Against Women (NVAW) Survey, novembre 1995 - maig 1996 sobre una mostra de 16.000 persones.

RAGUÉS I VALLÈS. R “Delitos contra la libertad” a SILVA SANCHEZ, J.M. (director): Lecciones de derecho penal. Parte especial, Atelier, Barcelona, 2019, p. 107-112.

SÁNCHEZ BENÍTEZ, C. a ALFREDO ABADÍAS SELMA; PERE SIMÓN CASTELLANO (coordinadors): “Cuestiones penales a debate”, J.M. Bosh Editor, Barcelona, 2021.

TAPIA BALLESTEROS, P., a El nuevo delito de acoso o *stalking*, Wolters Kluwer/Bosch, Hospitalet de Llobregat, 2016.

VILLACAMPA ESTIARTE, C., «Capítulo XX. El delito de *stalking*», a QUINTERO OLIVARES, G. (director): Comentario a la reforma penal de 2015, 1ª edición, Aranzadi Thomson Reuters, Pamplona, 2015.

VILLACAMPA ESTIARTE, C., «El proyectado delito de acecho: incriminación del *stalking* en Derecho penal español», Cuadernos de Política Criminal, núm. 109, época II, maig de 2013.

VILLACAMPA ESTIARTE, C. “La introducción del delito de "atti persecutori" en el Código penal italiano” a InDret 3/2009, Barcelona, 2009.

VILLACAMPA ESTIARTE, C., “*Stalking*: análisis jurídico, fenomenológico y victimológico”, Ed. Aranzadi, 2018.

VILLACAMPA ESTIARTE, C., *Stalking* y Derecho Penal. Relevancia jurídico-penal de una nueva forma de acoso., Ed. Iustel, Madrid, 2009.

Jurisprudència

SAP B 13786/2022, de 20 de diciembre de 2022 - ECLI:ES:APB:2022:13786, ponente Raquel Piquero Sanz.

SAP M 3831/2023, de 22 de febrero de 2023 - ECLI:ES:APM:2023:3831-, ponente Araceli Perdices López.

SAP NA 249/2005, de 9 de marzo de 2005 - ECLI:ES:APNA:2005:249, ponente Aurelio Herminio Vila Dupla.

STS 214/2011, de 3 de marzo de 2011- ES:TS:2011:1859, ponente Adolfo Prego de Oliver Tolivar, FJ.2.

STS 324/2017, de 8 de mayo de 2017 - ECLI:ES:TS:2017:1647, ponente Antonio del Moral García.

STS 4045/2021, de 4 de noviembre de 2021 - ECLI:ES:TS:2021:4045-, ponente Vicente Magro Served.

STS 669/2009, de 1 de junio de 2009, - ECLI:ES:TS:2009:396- ponente Julian Artemio Sánchez Melgar.

STS 554/2017, 12 de julio de 2017 – ECLI:ES:TS:2017:2819, ponente Joaquín Giménez García.

Legislació

Instrumento de ratificación del Convenio del Consejo de Europa sobre prevención y lucha contra la violencia contra la mujer y la violencia doméstica, hecho en Estambul el 11 de mayo de 2011.

Ley Orgánica 1/2015, de 30 de marzo, por la que se modifica la Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal

Ley Orgánica 1/2023, de 28 de febrero, por la que se modifica la Ley Orgánica 2/2010, de 3 de marzo, de salud sexual y reproductiva y de la interrupción voluntaria del embarazo.

Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal.